

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ»

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ
ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΗ
ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

ΗΛΙΑΝΑ Γ. ΚΡΑΒΒΑΡΙΤΗ

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στα Οικονομικά της Εκπαίδευσης

Πειραιάς, Μάρτιος 2021

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM IN
ECONOMICS OF EDUCATION

ASSESSMENT THE RATE OF RETURN OF PRIVATE
INVESTMENTS IN LIFELONG LEARNING.
THE CASE OF SECOND CHANCE SCHOOLS.

By
ILIANA G. KRAVVARITI

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master in Economics of Education

Piraeus, Greece, March 2021

*Στα ανίψια μου
Γιώργο και Δημήτρη*

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Οικονομικά της Εκπαίδευσης» του Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή, κ. Στέφανο Χανή, για την εμπιστοσύνη, την υποστήριξη, την καθοδήγηση και την ενθάρρυνση την οποία μου παρείχε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συμμετείχαν στην διεξαγωγή της έρευνας, χωρίς τη συνεργασία των οποίων η έρευνα αυτή δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, η οποία πίστεψε σε εμένα, με στήριξε και με ενθάρρυνε καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Εκτίμηση της Αποδοτικότητας των Ιδιωτικών Επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση: Η περίπτωση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας

Σημαντικοί Όροι: Διά Βίου Μάθηση, Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, Αποδοτικότητα

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η εκτίμηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικών επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση και ειδικότερα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Το δείγμα της έρευνας αποτελούν οι απόφοιτοι των Σ.Δ.Ε., καθώς και οι απόφοιτοι του Δημοτικού σχολείου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και εκπαιδευόμενοι των Σ.Δ.Ε. Η δειγματοληψία και η συλλογή των στοιχείων για τα εισοδήματα πραγματοποιήθηκε με πρωτογενή έρευνα, με τη χρήση ερωτηματολογίου, τον Ιούνιο του 2019, ενώ η εκτίμηση της αποδοτικότητας πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο Mincer. Τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης δείχνουν ότι η αποδοτικότητα των ιδιωτικών επενδύσεων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι ικανοποιητική.

Assessment the rate of return of private investments in Lifelong Learning. The case of Second Chance Schools.

Keywords: Lifelong Learning, Second Chance Schools, Rate of Return

Abstract

The object of this study is to estimate the rate of return of the private investments in Lifelong Learning and especially in Second Chance Schools. The research sample is the graduates of the SCSs, as well as the graduates of the primary school, who are at the same time trainees of SCSs. The sampling and collection of income data was carried out by primary research, using a questionnaire, in June 2019, while the estimation of the rate of return of the private investments is carried out using the Mincer method. The results of the empirical analysis show that the rate of return of the private investments of the graduates of SCSs is satisfactory.

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Κατάλογος Πινάκων

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Κατάλογος Συντομογραφιών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η Διά Βίου Μάθηση

1.1. Εισαγωγή

1.2. Έννοια της Διά Βίου Μάθησης

1.3. Εξέλιξη της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στην Ελλάδα

2.1. Εισαγωγή

2.2. Θεσμικό πλαίσιο ίδρυσης και λειτουργίας των Σ.Δ.Ε.

2.3. Σκοπός και στόχοι των Σ.Δ.Ε.

2.4. Πρόγραμμα σπουδών των Σ.Δ.Ε.

2.5. Οργανόγραμμα των Σ.Δ.Ε.

2.6. Εκπαιδευόμενοι των Σ.Δ.Ε.

2.7. Κόστος Λειτουργίας των Σ.Δ.Ε.

2.8. Χρηματοδότηση των Σ.Δ.Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η Οικονομική της Εκπαίδευσης

3.1. Εισαγωγή

3.2. Οικονομική της Εκπαίδευσης

3.3. Θεωρία του Ανθρώπινου Κεφαλαίου

3.4. Ανάλυση Κόστους - Οφέλους

3.5. Κόστος της Εκπαίδευσης

3.6. Οφέλη από την Εκπαίδευση

3.7. Αποδοτικότητα των επενδύσεων στην Εκπαίδευση

3.8. Μέθοδοι εκτίμησης της Αποδοτικότητας των επενδύσεων στην Εκπαίδευση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Μεθοδολογία της έρευνας

4.1. Εισαγωγή

4.2. Μέθοδος συλλογής δεδομένων

4.3. Περιγραφή εργαλείου συλλογής δεδομένων

4.4. Περιγραφή δείγματος

4.5. Μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Εμπειρική ανάλυση

5.1. Εισαγωγή

5.2. Ανάλυση εισοδήματος

5.2.1 Ανάλυση με την εφαρμογή της Περιγραφικής Στατιστικής

5.2.2. Ανάλυση των εισοδημάτων ανά ηλικία

5.2.3. Ανάλυση των εισοδημάτων ανά έτη εργασιακής εμπειρίας

5.3. Εκτίμηση της Ιδιωτικής Αποδοτικότητας με την μέθοδο Mincer

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Συμπεράσματα – Προτάσεις Πολιτικής

6.1. Συμπεράσματα

6.2. Προτάσεις Πολιτικής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατάλογος Πινάκων

- Πίνακας 2.1: Κατανομή Σ.Δ.Ε. ανά περιφέρεια
- Πίνακας 2.2: Εκπαιδευόμενοι και απόφοιτοι Σ.Δ.Ε. ανά σχολική χρονιά
- Πίνακας 3.1: Ταξινόμηση στοιχείων ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους
- Πίνακας 4.1: Παρατηρήσεις του δείγματος
- Πίνακας 5.1: Μέση τιμή, τυπική απόκλιση και συντελεστής μεταβλητότητας για τα ετήσια εισοδήματα ανά επίπεδο εκπαίδευσης
- Πίνακας 5.2: Μέση τιμή, τυπική απόκλιση και συντελεστής μεταβλητότητας για τα ετήσια εισοδήματα και των δύο επιπέδων εκπαίδευσης συνολικά, ανά φύλο
- Πίνακας 5.3: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά ηλικιακή κλάση και επίπεδο εκπαίδευσης
- Πίνακας 5.4: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου (συνολικά) ανά ηλικιακή κλάση και φύλο
- Πίνακας 5.5: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και επίπεδο εκπαίδευσης
- Πίνακας 5.6: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου (συνολικά) ανά ετών εργασιακής εμπειρίας και φύλο
- Πίνακας 5.7: Εκτίμηση της βασικής συνάρτησης Mincer
- Πίνακας 5.8: Ιδιωτική αποδοτικότητα (%) με τη μέθοδο Mincer

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 5.1: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά ηλικιακή κλάση και επίπεδο εκπαίδευσης

Διάγραμμα 5.2: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου ανά ηλικιακή κλάση και φύλο

Διάγραμμα 5.3: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και επίπεδο εκπαίδευσης

Διάγραμμα 5.4: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και φύλο

Κατάλογος Συντομογραφιών

Γ.Γ.Δ.Β.Μ.	Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης
Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ	Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης
Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν.	Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας
Γ.Γ.Ε.Ε.	Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων
Γ.Γ.Λ.Ε.	Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης
Ε.Α.Π.	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ε.Ι.Ν.	Εθνικό Ίδρυμα Νεολαίας
Ε.ΚΕ.ΠΙΣ.	Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης
Ε.Κ.Δ.Δ.Α.	Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης
Ε.Κ.Τ.	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ.	Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας
Ε.Ο.Κ.	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ.	Ελληνικός Οργανισμός Μικρών -Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας
Ε.Ο.Π.Π.	Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων
Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.	Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
Ε.Σ.Ε.Ε.Κ.	Εθνικό Σύστημα Σύνδεσης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης
Ε.Σ.Σ.Ε.Ε.Κ.Α	Εθνικό Σύστημα Σύνδεσης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην Απασχόληση
Ι.Δ.ΕΚ. Ε.	Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων
Ι.Ε.Κ.	Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης
Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.	Ινστιτούτο Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης
Κ.Δ.Β.Μ.	Κέντρα Διά Βίου Μάθησης
ΚΕ.Γ.Ε.	Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης
Κ.Ε.Ε.	Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων
Κ.Ε.Κ.	Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης
Κ.Ε.Κ.Α.	Κεντρική Επιτροπή Καταπολέμησης του Αναλφαβητισμού
Κ.Ε.Λ.Ε	Κεντρική Επιτροπή Λαϊκής Επιμορφώσεως
Ν.Ε.Κ.Α.	Νομαρχιακή Επιτροπή Καταπολέμησης του Αναλφαβητισμού
Ν.Ε.Λ.Ε.	Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμορφώσεως
Ν.Π.Ι.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
Ο.Ε.Ε.Κ.	Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης
Ο.Τ.Α.	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Σ.Δ.Ε.	Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας
Σ.Ε.Κ.	Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Κατάρτιση

Εισαγωγή

Η Διά Βίου Μάθηση αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα τόσο για την οικονομική όσο και για την κοινωνική ανάπτυξη κάθε χώρας. Εμπεριέχει όλες τις μορφές μαθησιακών δραστηριοτήτων στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, οι οποίες αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργούς συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας εντάσσονται στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διά Βίου Μάθηση και αποτελούν ένα ευέλικτο καινοτομικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο στοχεύει στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων, τα οποία δεν διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα και τις δεξιότητες προκειμένου να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς εργασίας και να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνική, οικονομική και επαγγελματική ζωή.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η εκτίμηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικών επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση και ειδικότερα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Η εκτίμηση επιχειρείται με την μέθοδο Mincer με τη χρήση πρωτογενών στοιχείων, τα οποία προκύπτουν από διαστρωματοποιημένη δειγματοληψία στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας όλης της χώρας.

Συγκεκριμένα η εργασία διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της Διά Βίου Μάθησης και παρουσιάζεται η εξέλιξη της στην Ελλάδα εστιάζοντας στις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις, αλλαγές και καινοτομίες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά ο θεσμός των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, το πλαίσιο λειτουργίας, ο σκοπός και οι στόχοι, το πρόγραμμα σπουδών, το οργανόγραμμα, οι εκπαιδευόμενοι, το κόστος λειτουργίας και οι πηγές χρηματοδότησής τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα βασικά σημεία της θεωρίας της Οικονομικής της Εκπαίδευσης, του ανθρώπινου κεφαλαίου και της μεθόδου ανάλυσης κόστους - οφέλους. Στη συνέχεια αναλύεται το κόστος της εκπαίδευσης, τα οφέλη τα οποία παρέχει η εκπαίδευση και οι μέθοδοι εκτίμησης της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην εκπαίδευση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο διατυπώνεται ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας, αναλύεται το μεθοδολογικό πλαίσιο, παρουσιάζεται το ερευνητικό εργαλείο και το δείγμα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η εμπειρική ανάλυση και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας με τη βοήθεια της περιγραφικής ανάλυσης των δεδομένων, ενώ στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο καταγράφονται τα κυριότερα συμπεράσματα της εμπειρικής ανάλυσης και διατυπώνονται προτάσεις πολιτικής. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη βιβλιογραφία και το παράρτημα στο οποίο περιλαμβάνεται το ερωτηματολόγιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η Διά Βίου Μάθηση

1.1 Εισαγωγή

Η Διά Βίου Μάθηση αποτελεί ένα ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων, το οποίο άρχισε να εμφανίζεται στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Οι ραγδαίες και βαθιές αλλαγές στον επιστημονικό, τεχνολογικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα έθεσαν επιτακτική την ανάγκη για επικαιροποίηση και διαρκή αναβάθμιση των γνώσεων και δεξιοτήτων των πολιτών προκειμένου να ανταποκριθούν στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις της προσωπικής και εργασιακής τους ζωής. Η ανάγκη για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση ώθησε τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν πολιτικές στον τομέα της Διά Βίου Μάθησης κατά της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η Ελλάδα παρακολουθεί τις ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα της Διά Βίου Μάθησης, συμμετέχοντας σε ευρωπαϊκές επιτροπές και λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές και τις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανώτερος σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός συστήματος εκπαίδευσης και Διά Βίου Μάθησης σε όλα τα στάδια της ζωής του ανθρώπου με στόχο τη διαμόρφωση ενεργών πολιτών και την ένταξή τους στην εργασία.

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται το πεδίο και το εννοιολογικό πλαίσιο της Διά Βίου Μάθησης και πραγματοποιείται σύντομη περιγραφή της εξέλιξης της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα.

1.2 Έννοια της Διά Βίου Μάθησης

Η έννοια της Διά Βίου Μάθησης εμφανίζει ποικίλες προσεγγίσεις τόσο από διεθνείς οργανισμούς όσο και από θεωρητικούς και ερευνητές. Αυτό οφείλεται στο ότι οι διάφοροι όροι που χρησιμοποιούνται αντιπροσωπεύουν διαφορετικές ιδεολογίες και οι έννοιες και τα αξιολογικά συστήματα που υποδηλώνουν μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου. Ένας από τους λόγους που δεν υπάρχει συμφωνία στους ορισμούς είναι η αναζήτηση κάποιου ορισμού που να καλύπτει τις ποικίλες εκπαιδευτικές κουλτούρες, ώστε να είναι συγκρίσιμες

οι πρακτικές της εκπαίδευσης ενηλίκων σε όλες τις χώρες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να γίνονται οι διάφοροι ορισμοί διεθνώς εκτενέστεροι και ολοένα πιο περίπλοκοι στην προσπάθεια να καλυφθούν όλες οι χώρες και όλες οι συνθήκες (Rogers, 1999).

Η UNESCO (1976) εκτός των άλλων επισημαίνει ότι «η Εκπαίδευση Ενηλίκων είναι κάθε εκπαιδευτική διεργασία, κάθε περιεχομένου, επιπέδου ή μεθόδου, είτε πρόκειται για τυπική εκπαίδευση είτε όχι, είτε για διεργασία που επεκτείνει χρονικά ή αντικαθιστά την αρχική εκπαίδευση στα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, καθώς και για μαθητεία, μέσω των οποίων άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία στην οποία ανήκουν αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή τα προσανατολίζουν προς άλλη κατεύθυνση και επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις ή τη συμπεριφορά τους με τη διπλή προοπτική της πλήρους προσωπικής ανάπτυξης και της συμμετοχής σε μία εναρμονισμένη και αυτοδύναμη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη» (Rogers, 1999).

Ο ΟΟΣΑ (1977) υποστηρίζει ότι «η Εκπαίδευση Ενηλίκων αφορά οποιαδήποτε μαθησιακή δραστηριότητα ή πρόγραμμα σκόπιμα σχεδιασμένο από κάποιον εκπαιδευτικό φορέα, για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης ή ενδιαφέρον, που ενδέχεται να πραγματοποιηθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της ζωής ενός ανθρώπου που έχει υπερβεί την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η κύρια δραστηριότητά του δεν είναι πλέον η εκπαίδευση. Η «σφαίρα» της, επομένως, καλύπτει μη επαγγελματικές, επαγγελματικές, γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει συλλογικό κοινωνικό σκοπό» (Rogers, 1999).

Σύμφωνα με τους δυο παραπάνω ορισμούς, ο όρος «Εκπαίδευση Ενηλίκων» σηματοδοτεί το οργανωμένο μέρος της Διά Βίου Μάθησης το οποίο αφορά ενήλικους και ταυτόχρονα υποδηλώνει την ανθρωπιστική κατεύθυνση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα οποία πραγματοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο (Κόκκος, 2005α). Επομένως ο όρος «Διά Βίου Μάθηση» είναι ευρύτερος από τον όρο «εκπαίδευση» και υποδηλώνει τον απεριόριστο και αέναο χαρακτήρα της μάθησης, που καλύπτει όλο το φάσμα της ζωής και περιλαμβάνει όλες ανεξαιρέτως τις μορφές μάθησης, τόσο εκείνες που παρέχονται από κάθε είδους εκπαιδευτικούς φορείς όσο και όλες τις μορφές άτυπης μάθησης (Κόκκος, 2005).

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, καταβάλλεται μια διαρκής προσπάθεια ποιοτικής αναβάθμισης και βελτίωσης του συστήματος εκπαίδευσης και Διά Βίου Μάθησης, ενώ παράλληλα δίνεται έμφαση στη διευκόλυνση της πρόσβασης των ευάλωτων κοινωνικών

ομάδων σε όλες τις βαθμίδες του. Ο Νόμος πλαίσιο (Ν. 3879/2010) για τη Διά Βίου Μάθηση υποστηρίζει την ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης μέσω εναλλακτικών εκπαιδευτικών διαδρομών, της δικτύωσης των φορέων της Διά Βίου Μάθησης και της διασφάλισης της ποιότητας, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η διασύνδεση της Διά Βίου Μάθησης με την απασχόληση, η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας των ατόμων και γενικότερα η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Όπως ορίζεται στο συγκεκριμένο Νόμο, η Διά Βίου Μάθηση εμπεριέχει όλες τις μορφές μαθησιακών δραστηριοτήτων στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, που αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργού συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Περιλαμβάνει την τυπική εκπαίδευση, τη μη τυπική εκπαίδευση και την άτυπη μάθηση.

Η τυπική εκπαίδευση παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, οδηγεί στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο από τις δημόσιες αρχές και αποτελεί μέρος της διαβαθμισμένης εκπαιδευτικής κλίμακας. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται και η γενική τυπική εκπαίδευση ενηλίκων. Αφορά ένα ιεραρχικά δομημένο και χρονικά διαβαθμισμένο σύστημα από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση έως το Πανεπιστήμιο. Η μη τυπική εκπαίδευση παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο. Περιλαμβάνει την αρχική επαγγελματική κατάσταση, τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και τη γενική εκπαίδευση ενηλίκων. Ενώ η άτυπη μάθηση περιλαμβάνει τις μαθησιακές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός οργανωμένου εκπαιδευτικού πλαισίου, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου, των επαγγελματικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, τις κάθε είδους δραστηριότητες αυτομόρφωσης, καθώς και τις γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες που αποκτά το άτομο από την επαγγελματική του εμπειρία.

Σε αυτό το πλαίσιο, η εθνική στρατηγική για την ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης, αναδεικνύει την επαγγελματική κατάρτιση (αρχική και συνεχιζόμενη) και την γενική εκπαίδευση ενηλίκων ως δύο ισότιμους πυλώνες της Διά Βίου Μάθησης.

Η αρχική επαγγελματική κατάρτιση παρέχει βασικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες σε ειδικότητες και εξειδικεύσεις με στόχο την ένταξη, επανένταξη, επαγγελματική κινητικότητα και ανέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού στην αγορά εργασίας, καθώς και στην επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη. Ενώ η συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει ή και αναβαθμίζει τις γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού, οι οποίες αποκτήθηκαν από τα συστήματα επαγγελματικής κατάρτισης ή από επαγγελματική εμπειρία με στόχο την ένταξη ή επανένταξη στη αγορά εργασίας, τη διασφάλιση της εργασίας και την επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη.

Από την άλλη η γενική εκπαίδευση ενηλίκων περιλαμβάνει όλες τις οργανωμένες μαθησιακές δραστηριότητες που απευθύνονται σε ενηλίκους και στοχεύουν στον εμπλουτισμό γνώσεων, στην ανάπτυξη και βελτίωση ικανοτήτων και δεξιοτήτων, στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και της ιδιότητας του ενεργού πολίτη, καθώς και στην άμβλυνση των μορφωτικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Παρέχεται από φορείς τυπικής εκπαίδευσης όπως είναι τα Σ.Δ.Ε. και φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης όπως τα Κ.Δ.Β.Μ. (άρθρο 2, Ν.3879/2010).

1.3. Εξέλιξη της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα

Η εξέλιξη της Διά Βίου Μάθησης συνδέεται με τις εκάστοτε κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές συνθήκες, οι οποίες δημιουργούν ιστορικές δυνατότητες και περιορισμούς στη διαμόρφωση και στην εφαρμογή εκπαιδευτικών πολιτικών.

Στην Ελλάδα η Εκπαίδευση Ενηλίκων αρχίζει να οργανώνεται προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα από διάφορους μορφωτικούς συλλόγους, όπως ο Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», η Εταιρεία των Φίλων του Λαού, ο Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων και διάφορες γυναικείες οργανώσεις, οι οποίοι είχαν ως στόχο την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού. Την ίδια περίοδο τα αστικά στρώματα δείχνουν σημαντικό ενδιαφέρον για την κατάρτιση των εργαζομένων. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το εργατικό κίνημα αναλαμβάνει σημαντικές πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εργατών, οργανώνοντας βραδινά μαθήματα, ενώ τα Επιμελητήρια Αθηνών και Πειραιά ιδρύουν νυκτερινά τεχνικά σχολεία για τους εργαζόμενους νέους (Βεργίδης, 2005).

Η πρώτη επίσημη εκδήλωση του ενδιαφέροντος του ελληνικού κράτους για την Εκπαίδευση Ενηλίκων καταγράφεται το 1929 με το Ν. 4397/29 «περί στοιχειώδους εκπαιδευσεως», σύμφωνα με τον οποίο προβλέπονταν η ίδρυση νυκτερινών σχολείων για ενήλικους. Στόχος ήταν η ανάπτυξη του αλφαριθμητισμού και της βασικής παιδείας του πληθυσμού, παρέχοντας γνώσεις επαγγελματικής και κοινωνικής κατάρτισης και ηθικής διαπαιδαγώγησης (Καραλής, 2009). Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου ιδρύονται νυκτερινά σχολεία με σκοπό την αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού των ενηλίκων και την αφομοίωση των προσφύγων και των μειονοτήτων που παραμένουν στην Ελλάδα μετά τις ανταλλαγές των πληθυσμών (Βεργίδης, 2005).

Το 1943 με το Ν. 837/1943 ιδρύεται η Διεύθυνση Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Υπουργείο Παιδείας με κύριο στόχο την ανάπτυξη και εξύψωση του μορφωτικού επιπέδου του ελληνικού λαού μέσα από την έκδοση έντυπου υλικού, την οργάνωση διαλέξεων και ραδιοφωνικών εκπομπών, ενώ η υπηρεσία λαϊκής επιμόρφωσης στελεχώνεται το 1951 (Βεργίδης, 2005, Καραλής, 2009). Ενώ τη δεκαετία του '50 ιδρύεται ένα δίκτυο εξειδικευμένων θεσμών εκπαίδευσης ενηλίκων, όπως ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.), τα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Γ.Ε.), ο Ελληνικός Οργανισμός Μικρών Μεσαίων Επιχειρήσεων (Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ.), το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας (ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ.) με στόχο την κατάρτιση του εργατικού δυναμικού και την άνοδο της παραγωγικότητας, αλλά και την ιδεολογική χειραγώγηση των λαϊκών στρωμάτων (Βεργίδης, 2005, Καραλής, 2009).

Με το Ν.Δ. 3094/54 «Περί μέτρων προς καταπολέμησιν του αναλφαριθμητισμού» καθορίζεται το οργανωτικό πλαίσιο της λαϊκής επιμόρφωσης, το πεδίο δραστηριοποίησής της και ο πληθυσμός - στόχος της. Με το ίδιο Ν.Δ. δημιουργείται η Κεντρική Επιτροπή Καταπολέμησης του Αναλφαριθμητισμού (Κ.Ε.Κ.Α.) στο Υπουργείο Παιδείας και συγκροτούνται Νομαρχιακές Επιτροπές Καταπολέμησης του Αναλφαριθμητισμού (Ν.Ε.Κ.Α.) με σκοπό την ίδρυση νυκτερινών σχολείων για την αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού (Βεργίδης, 2005). Επίσης ιδρύονται για πρώτη φορά Κέντρα Διδασκαλίας Ενηλίκων, σε μια προσπάθεια αποσύνδεσης της Λαϊκής Επιμόρφωσης από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Καραλής, 2009). Το 1965 μετονομάζονται σε Κεντρική Επιτροπή Λαϊκής Επιμορφώσεως (Κ.Ε.Λ.Ε.) και Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμορφώσεως (Ν.Ε.Λ.Ε.) αντίστοιχα.

Ενώ αρχικά η δομή και η λειτουργία της λαϊκής επιμόρφωσης χαρακτηρίζεται από συγκεντρωτισμό και αυστηρό κρατικό έλεγχο και η Υπηρεσία Λαϊκής Επιμόρφωσης

λειτουργεί ως μηχανισμός χειραγώγησης κυρίως στις αγροτικές περιοχές (Βεργίδης 2005), στη συνέχεια οι δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων χαρακτηρίζονται από ισορροπία μεταξύ της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης (Καραλής 2009).

Την δεκαετία του 1980 η Εκπαίδευση Ενηλίκων παρέχεται κυρίως από φορείς του ευρύτερου δημοσίου φορέα, ενώ η συμβολή των ιδιωτικών φορέων στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων εκπαίδευσης ενηλίκων είναι περιορισμένη (Πρόκου, 2007). Με την ένταξη της Ελλάδας, όμως, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) το 1981, η Εκπαίδευση Ενηλίκων υφίσταται ριζικές αλλαγές. Δεν αρκεί η αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού, αλλά επιβάλλεται η Διά Βίου Εκπαίδευση και η κατάρτιση του εργατικού δυναμικού.

Η Διεύθυνση Λαϊκής Επιμόρφωσης αναβαθμίζεται σε Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γ.Γ.Λ.Ε.) με το Ν. 1320/1983 οργανώνει επιμορφωτικά προγράμματα για ενήλικες που πραγματοποιούνται μέσω των Ν.Ε.Λ.Ε και αναδεικνύεται σε μαζικότερο φορέα εκπαίδευσης ενηλίκων. Το ίδιο συμβαίνει και με το Υπουργείο Γεωργίας, το οποίο μέσω του δικτύου των ΚΕ.Γ.Ε. οργανώνει προγράμματα εκπαίδευσης, κυρίως κατοίκων αγροτικών περιοχών από γεωπόνους. Οι περισσότεροι φορείς οργανώνουν εκπαιδευτικά προγράμματα που αφορούν τη δημόσια διοίκηση, την τοπική αυτοδιοίκηση, αλλά και θεσμικά - νομικά θέματα. Επίσης αρκετοί φορείς υλοποιούν προγράμματα για την κατάρτιση των στελεχών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην οργάνωση και τη διοίκηση, προγράμματα ενηλίκων στο μάρκετινγκ, τις δημόσιες και διεθνείς σχέσεις, αλλά και προγράμματα κατάρτισης στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Οι περισσότεροι από τους φορείς αυτούς συγχρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.), από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα ή από άλλα Κοινοτικά Ταμεία και Προγράμματα (Βεργίδης, 2005, Πρόκου, 2007).

Την δεκαετία του '90 εκτός από τους δημόσιους φορείς άρχισαν να δραστηριοποιούνται και ιδιωτικοί λαμβάνοντας σημαντικό μέρος της χρηματοδότησης της Ε.Ο.Κ. με σκοπό την καταπολέμηση του αποκλεισμού που προέρχεται από την ανεργία. Η γενική εκπαίδευση ενηλίκων αποδυναμώνεται, ενώ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αρχική εκπαίδευση και κατάρτιση, αλλά και στη συνεχιζόμενη κατάρτιση (Πρόκου, 2007). Το 1992 στο πλαίσιο της προσπάθειας καθιέρωσης ενός Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Σ.Ε.Ε.Κ.), θεσμοθετούνται με το Ν. 2009/1992 τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.) με σκοπό την παροχή αρχικής και συμπληρωματικής κατάρτισης Με τον

ίδιο Νόμο ιδρύεται ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.), ο οποίος υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και σκοπός του είναι: α) η οργάνωση και η λειτουργία των δημόσιων Ι.Ε.Κ., β) η εποπτεία των ιδιωτικών Ι.Ε.Κ. και γ) η πραγματοποίηση των στόχων του Ε.Σ.Ε.Ε.Κ.. Για την υλοποίηση προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης ιδρύονται Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Κ.Ε.Κ.), δημόσια και ιδιωτικά, τα οποία δραστηριοποιούνται στη Διά Βίου συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση. Επίσης το 1994 ιδρύεται το Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Δομών Συνεχιζόμενης Κατάρτισης και Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (Ε.Κ.Ε.ΠΙΣ.) και επανιδρύεται το 1997. Το Ε.Κ.Ε.ΠΙΣ. είναι Ν.Π.Ι.Δ., εποπτεύεται από το Υπουργείο Απασχόλησης και έχει ως σκοπό την πιστοποίηση των φορέων, των προγραμμάτων και των εκπαιδευτών της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης. Για τους αγρότες ιδρύεται ο Οργανισμός «ΔΗΜΗΤΡΑ» (Ν. 2520/1997), ο οποίος αποσκοπεί στη συμπληρωματική κατάρτιση των αγροτών (Βεργίδης, 2005).

Το 1995 ιδρύεται με το Ν. 2327/1995 το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε.), Ν.Π.Ι.Δ., με σκοπό το σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση προγραμμάτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων, ενώ το 1997 θεσμοθετούνται τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) με το Ν. 2525/1997 στα οποία φοιτούν νέοι που έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση. Στους απόφοιτους χορηγείται απολυτήριο τίτλος ισότιμος του απολυτηρίου του Δημοτικού ή του Γυμνασίου κατά περίπτωση. Την ίδια περίοδο ιδρύεται το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Ε.Α.Π.) με το Ν. 2552/1997 αποστολή του οποίου είναι η εξ αποστάσεως παροχή προπτυχιακής και μεταπτυχιακής Εκπαίδευσης Ενηλίκων, με την ανάπτυξη και αξιοποίηση κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού και μεθόδων διδασκαλίας.

Το 2001 με το Ν. 2909/2001 η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γ.Γ.Λ.Ε.) μετονομάζεται σε Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.) και αναλαμβάνει το σχεδιασμό, το συντονισμό και την υλοποίηση ενεργειών σε εθνικό επίπεδο και στον απόδημο ελληνισμό, που αφορούν τη Διά Βίου Μάθηση. Στον ίδιο Νόμο, ορίζεται ότι στη Γ.Γ.Ε.Ε. υπάγεται το Ι.Δ.ΕΚ.Ε., σκοπός του οποίου είναι η τεχνολογική και επιστημονική υποστήριξη των προγραμμάτων της Γ.Γ.Ε.Ε. και η υλοποίηση ενεργειών που αφορούν τη Διά Βίου Μάθηση. Οι πόροι του Ι.Δ.ΕΚ.Ε. προέρχονται από κοινοτικούς και εθνικούς πόρους ή από έσοδα από άλλες πηγές.

Το 2002 ξεκινά την υλοποίησή του το Εθνικό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης του Ε.Κ.Ε.ΠΙΣ., μέσω του οποίου και μέχρι το 2003 εκπαιδεύονται και πιστοποιούνται 243 εκπαιδευτές ενηλίκων. Στη συνέχεια λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές και τηρώντας τις ίδιες ακριβώς διαδικασίες, εκπαιδεύουν με τη σειρά τους από το 2006 τους πρώτους πιστοποιημένους εκπαιδευτές ενηλίκων (Λευθεριώτου, 2009).

Η Ελλάδα ακολουθεί τις εξελίξεις σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο και επενδύει στην αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών παροχής εκπαίδευσης ενηλίκων με απώτερο στόχο την αύξηση του ποσοστού των Ελλήνων που συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων (Μουζάκης, 2006). Για το σκοπό αυτό το 2003 με το Ν. 3191/2003 ιδρύεται το Εθνικό Σύστημα Σύνδεσης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην Απασχόληση (Ε.Σ.Σ.Ε.Ε.Κ.Α.) που συνδέει την αρχική και την συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση με την απασχόληση. Κύριος στόχος είναι να δοθεί η δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να πιστοποιούν τα προσόντα και τις επαγγελματικές τους δυνατότητες, ανεξάρτητα από τον τρόπο και τη διαδρομή που ακολούθησαν για να τα αποκτήσουν (Βεργίδης, 2005, Πρόκου, 2007).

Επί πλέον το 2003 ιδρύονται και λειτουργούν από τη Γ.Γ.Ε.Ε. και το Ι.Δ.ΕΚ.Ε. δύο ακόμα δομές, τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Κ.Ε.Ε.) και οι Σχολές Γονέων, οι οποίες πραγματοποιούν προγράμματα στο πλαίσιο της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων. Τα Κ.Ε.Ε. απευθύνονται σε όλους τους ενήλικες και στόχος τους είναι η απόκτηση νέων βασικών δεξιοτήτων, αλλά και η αναβάθμιση και επικαιροποίηση των ήδη υπάρχουσών. Από την άλλη μεριά σκοπός των Σχολών Γονέων είναι η στήριξη των γονέων, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν με επιτυχία στο δύσκολο έργο τους (Βεργίδης, 2005). Επίσης πραγματοποιούνται προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας και εκπαιδευτικά προγράμματα στον τομέα των Νέων Τεχνολογιών. Το 2004 ιδρύεται η Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ε.Ε.Ε.Ε.), η οποία συνέβαλε στη γνωριμία των εμπλεκόμενων στην Εκπαίδευση Ενηλίκων στη χώρα μας με τα ρεύματα και τους θεωρητικούς που κυριαρχούν σε διεθνές επίπεδο, οργανώνοντας συνέδρια, ημερίδες και εκδίδοντας επιστημονικό περιοδικό (Καραλής, 2009).

Τον Ιούλιο του 2005 ψηφίζεται στην Ελλάδα ένα νέο θεσμικό πλαίσιο για τη Διά Βίου Μάθηση, οι διατάξεις του οποίου λειτουργούν συμπληρωματικά στις διατάξεις του Ν. 3191/2003. Σύμφωνα λοιπόν με το Ν. 3369/2005 «περί συστηματοποίησης της Διά Βίου

Μάθησης και άλλες διατάξεις» α) ορίζονται οι γενικές αρχές της Διά Βίου Μάθησης και οι φορείς παροχής Διά Βίου Εκπαίδευσης και Διά Βίου Κατάρτισης. Συγκεκριμένα: i) Υπηρεσίες Διά Βίου Εκπαίδευσης παρέχουν τα Σ.Δ.Ε. (σε άτομα που έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση), τα Κ.Ε.Ε. και οι Ν.Ε.Λ.Ε. (σε αποφοίτους μέχρι και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), οι Σχολές Γονέων (σε αποφοίτους μέχρι και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) και τα Ινστιτούτα Διά Βίου Εκπαίδευσης (σε αποφοίτους ανώτατης εκπαίδευσης, πανεπιστημιακής και τεχνολογικής), ii) Υπηρεσίες αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης παρέχουν τα Ι.Ε.Κ. που υπάγονται στον Ο.Ε.Ε.Κ.), iii) Υπηρεσίες συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης παρέχουν τα Κ.Ε.Κ. που ανήκουν στην αρμοδιότητα του Ε.Κ.Ε.ΠΙΣ. και iv) Υπηρεσίες Διά Βίου Εκπαίδευσης και Κατάρτισης για το προσωπικό της δημόσιας διοίκησης παρέχει το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Κ.Δ.Δ.Α.), β) συνιστάται ένα νέο συλλογικό όργανο, η «Εθνική Επιτροπή Διά Βίου Μάθησης» για τη διάγνωση των αναγκών της Διά Βίου Εκπαίδευσης, της Διά Βίου Κατάρτισης, την αξιολόγηση και το συντονισμό των φορέων και της παροχής υπηρεσιών Διά Βίου Μάθησης με το Ε.Σ.Σ.Ε.Ε.Κ.Α., γ) περιγράφεται η διαδικασία πιστοποίησης, έγκρισης υλοποίησης και η αξιολόγηση προγραμμάτων Διά Βίου Εκπαίδευσης και Διά Βίου Κατάρτισης και δ) μπορούν να ιδρύονται Ινστιτούτα Διά Βίου Εκπαίδευσης σε κάθε Ίδρυμα της ανώτατης εκπαίδευσης.

Την περίοδο 2007-2008 υλοποιείται από το Ι.Δ.ΕΚ.Ε. το πρόγραμμα Διά Βίου Εκπαίδευσης «Εκπαίδευση Εκπαιδευτών Ενηλίκων» διάρκειας 100 ωρών (24 ώρες διά ζώσης και 76 ώρες εξ αποστάσεως). Το πρόγραμμα παρακολουθούν 2.236 εκπαιδευόμενοι στους οποίους απονέμεται «Πιστοποιητικό Διά Βίου Εκπαίδευσης» (Λευθεριώτου, 2009). Η Γ.Γ.Ε.Ε. με το Ν. 3699/2008 μετονομάζεται σε Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.) και αναλαμβάνει την εκπαίδευση και επιμόρφωση σε θέματα Διά Βίου Μάθησης των εκπαιδευτών ενηλίκων. Επίσης, με την Υ.Α. 4444/2008 καταρτίζεται το Ενιαίο Μητρώο Εκπαιδευτών Ενηλίκων του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, το οποίο αφορά τη Διά Βίου Εκπαίδευση και την αρχική επαγγελματική κατάρτιση.

Στο πλαίσιο της εξέλιξης της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα ψηφίστηκε το 2010 ένα νέο θεσμικό πλαίσιο, ο Ν. 3879/2010 «περί ανάπτυξης της Διά Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις», ο οποίος επικαιροποιεί και συμπληρώνει την υπάρχουσα σχετική νομοθεσία. Ως σκοπό, εκτός των άλλων, έχει να καθορίσει τα κανονιστικά, τα διοικητικά και τα οικονομικά

εργαλεία για την ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα. Αρχικά ορίζει τη Διά Βίου Μάθηση και τα τρία πεδία της (τη τυπική εκπαίδευση, τη μη τυπική εκπαίδευση και την άτυπη εκπαίδευση) και εισάγει μία σειρά διατάξεων σχετικές με το σύστημα της Διά Βίου Μάθησης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε ζητήματα πιστοποίησης - διασφάλισης της ποιότητας και διαμόρφωσης ενός πλαισίου προσόντων (Πρόκου, 2014). Για το λόγο αυτό δημιουργείται το Εθνικό Δίκτυο Διά Βίου Μάθησης, το οποίο αποτελείται από το σύνολο των φορέων διοίκησης και παροχής υπηρεσιών Διά Βίου Μάθησης. Η Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων είναι ο Επιτελικός Φορέας Διά Βίου Μάθησης στη χώρα, σχεδιάζει τη δημόσια πολιτική της Διά Βίου Μάθησης, διαμορφώνει τους σχετικούς κανόνες, εκπονεί το αντίστοιχο εθνικό πρόγραμμα και εποπτεύει την εφαρμογή τους. Οι αρμοδιότητές της είναι να εποπτεύει και να διαχειρίζεται τη γενική Εκπαίδευση Ενηλίκων, αλλά και την αρχική και συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση μέσω της διαχείρισης του Ε.Σ.Σ.Ε.Ε.Κ.Α., να συνεργάζεται με διεθνείς ή ευρωπαϊκούς φορείς, οι οποίοι έχουν ανάλογο σκοπό, να μεριμνά για τη συμμετοχή των μελών των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων σε προγράμματα Διά Βίου Μάθησης, να εκπονεί και τηρεί Ηλεκτρονικό Μητρώο Διά Βίου Μάθησης, στο οποίο καταγράφονται τα προσόντα των ατόμων και Μητρώο Φορέων Διά Βίου Μάθησης

Ο Ν. 3879/2010 καταργεί τα Κ.Ε.Ε. και τα αντικαθιστά με τα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης (Κ.Δ.Β.Μ.) στο πλαίσιο εφαρμογής από τους Δήμους, τοπικών προγραμμάτων Διά Βίου Μάθησης. Επίσης, ιδρύεται ο Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων (Ε.Ο.Π.Π.), που ως σκοπό έχει τη δημιουργία και ανάπτυξη του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων και την αντιστοίχισή του με το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων. Επίσης ο Ε.Ο.Π.Π. ασκεί την αρμοδιότητα της εκπόνησης των προγραμμάτων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης, που ασκούσε ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ), ο οποίος καταργείται.

Το 2011 με την υπ' αριθμ. 119959/Η/20.10.2011 Κ.Υ.Α. το Ε.ΚΕ.ΠΙΣ. και το Ε.Κ.Ε.Π. συγχωνεύονται με απορρόφηση από τον Ε.Ο.Π.Π., ο οποίος στη συνέχεια μετονομάζεται σε Εθνικό Οργανισμό Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.). Επίσης την ίδια χρονιά, σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 127175/Η/ 4.11.2011 Κ.Υ.Α. το Ινστιτούτο Νεολαίας και το Ι.Δ.ΕΚ.Ε. συγχωνεύονται με απορρόφηση από το Εθνικό Ίδρυμα Νεολαίας (Ε.Ι.Ν.), το οποίο μετονομάζεται σε Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.). Ένας από τους βασικούς σκοπούς του Ιδρύματος σύμφωνα

με τον Κανονισμό Λειτουργίας του είναι η υλοποίηση δράσεων, προγραμμάτων και έργων για τη Διά Βίου Μάθηση.

Με το Π.Δ. 84/2019 καταργείται η Γ.Γ.Δ.Β.Μ. και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και συστήνεται η Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.). Στη νέα Γενική Γραμματεία μεταφέρονται, ως σύνολο αρμοδιοτήτων, θέσεων, προσωπικού και εποπτευόμενων φορέων το τμήμα Γ' Μαθητείας ΕΠΑΛ και Μάθησης στο Χώρο Εργασίας, οι υπηρεσίες που υπάγονται στη Γ.Γ.Δ.Β.Μ., και οι υπηρεσίες που υπάγονται στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (Γ.Γ.Ν.Γ.). Η Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ., εκτός των άλλων, έχει αναλάβει την εφαρμογή του προγράμματος «Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Κατάρτιση και Εκπαίδευση Ενηλίκων» στην Ελλάδα. Πρόκειται για πρόγραμμα ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης όλων των εμπλεκόμενων στο κοινωνικό και εκπαιδευτικό «γίγνεσθαι» σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Σκοπός του προγράμματος είναι η ενεργοποίηση και η συνεργασία να δώσουν τη δυνατότητα για «βήμα προς τα εμπρός» σε ομάδες πληθυσμού με χαμηλά προσόντα, μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα.

Με το Ν. 4763/2020 η Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.) μετονομάζεται σε Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας (Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν.), στρατηγικός σκοπός της οποίας είναι η επιστημονική και διοικητική υποστήριξη του σχεδιασμού του Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Σ.Ε.Ε.Κ.) και της εφαρμογής των πολιτικών για τα θέματα Επαγγελματικής Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στην Ελλάδα

2.1 Εισαγωγή

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) εντάσσονται στη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διά Βίου Μάθηση ως μέτρο καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της εκπαίδευσης. Συνιστούν ένα ευέλικτο καινοτομικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο στοχεύει στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων, τα οποία δεν διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα και τις δεξιότητες προκειμένου να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς εργασίας. Απευθύνονται σε άτομα 18 ετών και άνω, τα οποία δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, επιθυμούν να αποκτήσουν απολυτήριο Γυμνασίου και να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνική, οικονομική και επαγγελματική ζωή.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο ίδρυσης και λειτουργίας των Σ.Δ.Ε. στην Ελλάδα, ο σκοπός, οι στόχοι, το πρόγραμμα σπουδών, το οργανόγραμμα και οι εκπαιδευόμενοι. Επίσης αναλύεται το κόστος λειτουργίας και οι πηγές χρηματοδότησης.

2.2 Θεσμικό πλαίσιο ίδρυσης και λειτουργίας των Σ.Δ.Ε.

Η πρόταση υλοποίησης προγράμματος με την επωνυμία *Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας* αποτυπώνεται για πρώτη φορά στο *Λευκό Βιβλίο* της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, «Διδασκαλία και Μάθηση: προς την κοινωνία μάθησης», τον Νοέμβριο του 1995 (Ε.Σ.,1995). Στο ίδιο κείμενο διατυπώνονται επίσης και οι εξής πέντε κύριοι στόχοι: α) να ενθαρρυνθεί ο ευρωπαίος πολίτης στην κατάκτηση νέων γνώσεων, β) το σχολείο να πλησιάσει περισσότερο και να συνεργαστεί με τον κόσμο των επιχειρήσεων, γ) να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, δ) ο ευρωπαίος πολίτης να χρησιμοποιεί με επάρκεια τρεις γλώσσες που ομιλούνται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ε) η επένδυση στην εκπαίδευση να θεωρείται ισοδύναμη με τις άλλες οικονομικές επενδύσεις. Για την επίτευξη των στόχων αυτών και ιδιαίτερα του τρίτου στόχου, της καταπολέμησης, δηλαδή, του κοινωνικού αποκλεισμού, προτάθηκε από την Edith Cresson, μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η πειραματική εφαρμογή των Σ.Δ.Ε. στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βεκρής, 2010).

Η Ελλάδα υιοθετεί την συγκεκριμένη πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και θεσμοθετεί με το Ν. 2525/1997 τα Σ.Δ.Ε. ως ένα ειδικό πρόγραμμα ταχύρρυθμης δημοτικής και γυμνασιακής εκπαίδευσης, το οποίο απευθύνεται σε ενήλικες, 18 ετών και άνω, οι οποίοι δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους, με σκοπό την απόκτηση ισότιμου τίτλου με το απολυτήριο Δημοτικού ή Γυμνασίου κατά περίπτωση. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του συγκεκριμένου Νόμου μπορούν να ιδρύονται Σ.Δ.Ε. με κοινή απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομικών. Η ίδρυσή τους γίνεται ύστερα από σχετική εισήγηση του Ι.Δ.ΕΚ.Ε. και μετά από συνεργασία με τους τοπικούς Ο.Τ.Α. για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων λειτουργίας τους.

Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των Σ.Δ.Ε. αποτελούν ο ιδρυτικός Νόμος, ο Κανονισμός Οργάνωσης και Λειτουργίας του και οι εκάστοτε αποφάσεις του Γενικού Γραμματέα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας, οι οποίες αφορούν στα κριτήρια και στη μοριοδότηση για την επιλογή Διευθυντών, Υποδιευθυντών, Εκπαιδευτικών και Συμβούλων.

Το πρώτο Σ.Δ.Ε. λειτούργησε πιλοτικά τη σχολική χρονιά 2000-2001 στο Περιστέρι Αττικής. Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε λόγω των υψηλών ποσοστών αναλφαβητισμού και ανεργίας στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Αθήνας, Νίκαιας και Περιστερίου (Βεκλής, 2010). Σήμερα λειτουργούν 76 Σ.Δ.Ε. στις 13 περιφέρειες της χώρας, από τα οποία τα 12 λειτουργούν μέσα σε καταστήματα κράτησης, καθώς επίσης και 23 εκτός της έδρας τμήματα.

Στον Πίνακα 2.1 παρουσιάζεται η κατανομή των Σ.Δ.Ε. ανά περιφέρεια.

Πίνακας 2.1. Κατανομή Σ.Δ.Ε. ανά περιφέρεια

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	Σ.Δ.Ε.	ΕΚΤΟΣ ΕΔΡΑΣ ΤΜΗΜΑΤΑ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ	
	ΔΡΑΜΑ	
	ΚΑΒΑΛΑ	
	ΚΟΜΟΤΗΝΗ	
	ΞΑΝΘΗ	ΜΥΚΗ
		ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ
	ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ	
	ΣΑΠΕΣ	

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ	ΕΔΕΣΣΑ
		ΑΡΙΔΑΙΑ
	ΝΑΟΥΣΑ	
	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	
	ΣΕΡΡΕΣ	
	ΚΑΤΕΡΙΝΗ	
	1ο ΣΔΕ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	
	2ο ΣΔΕ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	
	3ο ΣΔΕ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΔΙΑΒΑΤΩΝ)	
	ΔΕΛΤΑ	
	ΚΟΡΔΕΛΙΟ- ΕΥΟΣΜΟΣ	
	ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΟΙ- ΜΕΝΕΜΕΝΗ	
	ΛΑΓΚΑΔΑ	
	ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑ	
	ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΑ	
	ΠΥΛΑΙΑ- ΧΟΡΤΙΑΤΗΣ	
	ΝΙΓΡΙΤΑ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΝΙΓΡΙΤΑΣ)	
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΚΑΣΤΟΡΙΑ	
	ΚΟΖΑΝΗ	ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΑ
	ΦΛΩΡΙΝΑ	ΑΜΥΝΤΑΙΟ
	1ο ΣΔΕ ΓΡΕΒΕΝΩΝ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ)	
ΗΠΕΙΡΟΣ	ΑΡΤΑ	ΦΙΛΙΠΠΙΑΔΑ
	ΙΩΑΝΝΙΝΑ	
	ΠΡΕΒΕΖΑ	
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΒΟΛΟΣ	
	ΚΑΡΔΙΤΣΑ	ΣΟΦΑΔΕΣ
	1ο ΣΔΕ ΛΑΡΙΣΑΣ	
	2ο ΣΔΕ ΛΑΡΙΣΑΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ)	
	1ο ΣΔΕ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	
	2ο ΣΔΕ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ)	
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΓΡΙΝΙΟ	
	ΠΥΡΓΟΣ	ΖΑΧΑΡΩ
		ΑΜΑΛΙΑΔΑ
	ΠΑΤΡΑ	ΒΑΡΔΑ
	2ο ΣΔΕ ΠΑΤΡΑΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΠΑΤΡΑΣ)	
	ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ	

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΣΣΟ ΛΕΧΑΙΟ	
	ΣΠΑΡΤΗ	
	ΤΡΙΠΟΛΗ	
	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	
	ΝΑΥΠΛΙΟ	ΚΡΑΝΙΔΙ
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	ΧΙΟΣ	
	ΣΑΜΟΣ	ΚΑΡΛΟΒΑΣΙ
	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	ΚΑΛΛΟΝΗ
ΚΡΗΤΗ	ΧΑΝΙΑ	ΠΛΑΤΑΝΙΑΣ ΚΙΣΣΑΜΟΣ
	2ο ΣΔΕ ΧΑΝΙΩΝ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΧΑΝΙΩΝ)	
	ΡΕΘΥΜΝΟ	ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	
	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ	ΣΗΤΕΙΑ
		ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	ΚΕΡΚΥΡΑ	
	2ο ΣΔΕ ΚΕΡΚΥΡΑΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ)	
ΑΤΤΙΚΗ	ΑΓ. ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ	
	ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ	
	ΑΧΑΡΝΩΝ	
	ΚΑΛΛΙΘΕΑ	
	ΑΘΗΝΑ	
	1ο ΣΔΕ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ	
	2ο ΣΔΕ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΟΥΓΑΝΕΛΗΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ)	ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ
	ΜΕΓΑΡΑ	
	ΠΕΙΡΑΙΑΣ	
	ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ	
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΟΡΧΟΜΕΝΟΣ	ΘΗΒΑ
	1ο ΣΔΕ ΕΛΕΩΝΑ ΘΗΒΩΝ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΕΛΕΩΝΑ)	
	ΑΛΙΒΕΡΙ	
	ΜΑΝΤΟΥΔΙ- ΛΙΜΝΗΣ- ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΑΣ	
	ΛΑΜΙΑ	
	ΔΟΜΟΚΟΣ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΔΟΜΟΚΟΥ)	
	ΜΑΛΛΑΝΔΡΙΝΟ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΜΑΛΛΑΝΔΡΙΝΟΥ)	
	ΑΜΦΙΣΣΑ	

ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	ΡΟΔΟΣ	ΝΑΞΟΣ
	ΣΥΡΟΣ	

Πηγή: Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.

Την ευθύνη για το σχεδιασμό και τη λειτουργία των Σ.Δ.Ε. έχει η Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, ενώ φορέας υλοποίησης είναι το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης. Επίσης είναι μόνιμα μέλη του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας που ιδρύθηκε το 1999 και στον οποίο η Ελλάδα συμμετέχει ως ιδρυτικό μέλος.

2.3 Σκοπός και στόχοι των Σ.Δ.Ε.

Σύμφωνα με τον «Κανονισμό Οργάνωσης και Λειτουργίας των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.)» (άρθρο 2, Υ.Α. 5953/2014), σκοπός των Σ.Δ.Ε. είναι η συνολική ανάπτυξη των εκπαιδευομένων και η πληρέστερη συμμετοχή τους στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίνεσθαι, καθώς και η αποτελεσματικότερη συμμετοχή τους στο χώρο εργασίας. Ενώ οι αντίστοιχοι στόχοι είναι: α) η ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης πολιτών 18 ετών άνω, β) η επανασύνδεση των εκπαιδευομένων με τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, γ) η απόκτηση σύγχρονων γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που θα τους βοηθήσουν στην κοινωνική - οικονομική ένταξη και ανέλιξη, δ) η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των εκπαιδευομένων και ε) η συμβολή στην ένταξή τους ή στην βελτίωση της θέσης τους στο χώρο εργασίας.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, στο άρθρο 3 της ίδιας Υ.Α. υιοθετούνται τρεις βασικές αρχές, οι οποίες προσδιορίζουν την ταυτότητα του προγράμματος των Σ.Δ.Ε.: α) τα εκπαιδευτικά μέσα που αξιοποιούνται για την επίτευξη του βασικού σκοπού είναι ευέλικτα, έτσι ώστε να υποστηρίζουν κάθε εκπαιδευόμενο στην προσπάθειά του, β) οι ανάγκες των εκπαιδευομένων προσεγγίζονται εν όλω και όχι εν μέρει. Για να επιτύχουν στην προσπάθειά τους οι εκπαιδευόμενοι, πρέπει να υποστηριχθούν στην αντιμετώπιση δυσκολιών σε άλλους τομείς, όπως στην υγεία, την οικογένεια, τον εργασιακό χώρο, τον άμεσο κοινωνικό περίγυρο και γ) το σύνθετο και η ποικιλία των εκπαιδευτικών αναγκών απαιτούν πολυεπίδεξιο

εκπαιδευτικό και επιστημονικό δυναμικό, το οποίο μπορεί να ανταποκριθεί στην πολυπλοκότητα των καθηκόντων που θα του ανατεθεί.

Στο πλαίσιο των αρχών αυτών τα Σ.Δ.Ε.: α) επιδιώκουν τη συνεργασία και τη σύμπραξη με όλους τους αρμόδιους κοινωνικούς φορείς για την ευαισθητοποίηση των κοινωνικών ομάδων στις οποίες απευθύνονται τα σχολεία, β) ακολουθούν παιδαγωγικές προσεγγίσεις που εστιάζουν στις ατομικές ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες των εκπαιδευομένων, γ) δίνουν έμφαση στην απόκτηση βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων, δ) καλλιεργούν κοινωνικές δεξιότητες και βοηθούν τους εκπαιδευομένους να διαμορφώνουν θετικές στάσεις, ως ενεργοί πολίτες και μέλη της κοινωνίας, σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, ε) διαμορφώνουν ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών, ώστε να αξιοποιούνται όλοι οι κοινωνικοί χώροι στους οποίους υπάρχει γνώση και συσσωρευμένη εμπειρία (χώροι εργασίας, κοινωνικής συνάθροισης, καλλιτεχνικής δημιουργίας, πολιτιστικών εκδηλώσεων κ.ά.) και στ) συνεργάζονται μεταξύ τους και αναπτύσσουν κοινές δράσεις.

2.4 Πρόγραμμα σπουδών των Σ.Δ.Ε.

Τα Σ.Δ.Ε. είναι σχολεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, τα οποία λειτουργούν σύμφωνα με τη φιλοσοφία και τις αρχές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Η φοίτηση διαρκεί 2 σχολικά έτη, 2 εννεάμηνα (Α΄ και Β΄ κύκλος) και το ωρολόγιο εβδομαδιαίο πρόγραμμα καλύπτει 25 ώρες (20 ώρες Γραμματισμοί, 2 ώρες Συμβουλευτικές Υπηρεσίες και 3 ώρες σχέδια δράσης). Τα μαθήματα γίνονται απογευματινές ώρες από Δευτέρα έως Παρασκευή, ενώ τα Σ.Δ.Ε. τα οποία λειτουργούν μέσα σε σωφρονιστικά καταστήματα έχουν πρωινό ωράριο. Η φοίτηση στα Σ.Δ.Ε. των φυλακών βοηθάει στον ευεργετικό υπολογισμό της ποινής (1 ημέρα στο Σ.Δ.Ε. ισοδυναμεί με 2 ημέρες ποινής).

Ο σχεδιασμός του προγράμματος σπουδών των Σ.Δ.Ε. βασίστηκε σε τρεις παραμέτρους: α) στις κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής σχετικά με τα προγράμματα Διά Βίου Μάθησης, β) στις γενικές αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων και γ) στα βασικά χαρακτηριστικά των Σ.Δ.Ε.. Με βάση τις παραμέτρους αυτές και έχοντας υπόψη την ελληνική πραγματικότητα, διαμορφώθηκαν οι Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σ.Δ.Ε., οι οποίες δεν βασίζονται σε ένα αυστηρά προκαθορισμένο, κεντρικά σχεδιασμένο αναλυτικό πρόγραμμα (Ανάγνου, Νικολοπούλου, 2007), αλλά σε ένα ανοικτό και ευέλικτο πρόγραμμα,

προσαρμοσμένο στις εκπαιδευτικές ανάγκες, προσδοκίες και δεξιότητες των εκπαιδευομένων, τα κίνητρα και τους μελλοντικούς τους στόχους (Μάνθου, 2004).

Το Πρόγραμμα Σπουδών δεν αποτελείται από μαθήματα, με βάση το πρότυπο της συμβατικής εκπαίδευσης, αλλά υιοθετείται η αρχή των πολυγραμματισμών (multiliteracies) σύμφωνα με την οποία ο σημερινός πολίτης για να θεωρείται εγγράμματος θα πρέπει να εντυφλήσει σε αντικείμενα και επιστημονικούς χώρους πέραν της γραφής, της ανάγνωσης και των απλών μαθηματικών υπολογισμών (Χοντουλίδου, 2010). Επομένως σύμφωνα με τις προδιαγραφές, το Πρόγραμμα Σπουδών στοχεύει κυρίως στην απόκτηση βασικών δεξιοτήτων (40%), κοινωνικών δεξιοτήτων (20%) στη χρήση ξένης γλώσσας (10%) και δεξιοτήτων κατάρτισης (10%) (Βεκρής, 2010).

Οι γραμματισμοί οι οποίοι αποτελούν το βασικό πυρήνα του προγράμματος σπουδών είναι:

- **Γλωσσικός γραμματισμός (ελληνική και αγγλική γλώσσα).** Σκοπός του συγκεκριμένου γραμματισμού είναι οι εκπαιδευόμενοι α) να βελτιώσουν το βαθμό της νέας ελληνικής που κάνουν χρήση τόσο σε προφορικό όσο και στο γραπτό λόγο, ώστε να αυξήσουν στο μέγιστο βαθμό το επίπεδο του γλωσσικού γραμματισμού που κατέχουν και β) να αποκτήσουν ένα αριθμό γλωσσικών δεξιοτήτων στην αγγλική γλώσσα ώστε να επικοινωνούν με αλλόγλωσσους εκπαιδευόμενους (Χατζησαββίδης, 2010). Ο Γλωσσικός γραμματισμός διδάσκεται 3 ώρες την εβδομάδα.

- **Μαθηματικός γραμματισμός.** Στόχος της διδασκαλίας του γραμματισμού αυτού είναι να αποκτήσουν οι εκπαιδευόμενοι μαθηματικές γνώσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές, οι οποίες θα τους επιτρέπουν να ανταποκρίνονται στις πρακτικές μαθηματικές απαιτήσεις της καθημερινής τους ζωής αλλά και να κατανοούν πληροφορίες που παρουσιάζονται με μαθηματικούς όρους (Λεμονίδης, 2010). Ο Μαθηματικός γραμματισμός διδάσκεται 3 ώρες την εβδομάδα.

- **Πληροφορικός γραμματισμός.** Ο γραμματισμός αυτός επιδιώκει να καταφέρουν οι εκπαιδευόμενοι να αποκτήσουν ένα είδος «πληροφορικής κουλτούρας», μία θετική στάση απέναντι στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) αλλά και επαρκείς γνώσεις που θα τους βοηθήσουν να ενταχθούν καλύτερα στην αυριανή κοινωνία και να διευκολύνουν τη ζωή τους. Δίνεται επίσης η δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να δώσουν εξετάσεις και να πιστοποιήσουν τις γνώσεις τους σε συγκεκριμένες ενότητες βασικών

εννοιών και δεξιοτήτων (Δαγδιλέλης, 2010). Ο Πληροφορικός γραμματισμός διδάσκεται 3 ώρες την εβδομάδα.

- **Κοινωνικός γραμματισμός.** Επιδίωξη του κοινωνικού γραμματισμού είναι οι εκπαιδευόμενοι α) να γνωρίσουν και να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων, τα οποία αγγίζουν άμεσα την εμπειρία και τα βιώματά τους β) να αποκτήσουν την ικανότητα να χειρίζονται τις γνώσεις αυτές όταν τις χρειάζονται και γ) να τους παρέχει μια επιστημονική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, έτσι ώστε να συνεχίσουν να είναι ενεργοί πολίτες, βασιζόμενοι στις επιστημονικές αρχές και μεθόδους και μετά την αποφοίτησή τους (Βερβενιώτη, 2010). Ο Κοινωνικός γραμματισμός διδάσκεται 3 ώρες την εβδομάδα.

- **Περιβαλλοντικός γραμματισμός.** Η διδασκαλία του συγκεκριμένου γραμματισμού δεν αρκείται μόνο στην παροχή περιβαλλοντικών γνώσεων και στη μετάδοση συγκεκριμένων συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον. Έχει σκοπό αφενός τη διαμόρφωση πολιτών με οικολογική παιδεία και συνείδηση και αφετέρου τη διαμόρφωση πολιτών με ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία και διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές ως προς το περιβάλλον (Φλογαίτη, 2010). Ο Περιβαλλοντικός γραμματισμός διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα.

- **Επιστημονικός γραμματισμός.** Ο γραμματισμός αυτός δίνει τη δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να χρησιμοποιήσει την επιστημονική γνώση και τον επιστημονικό τρόπο σκέψης για προσωπικούς και κοινωνικούς σκοπούς και να διαχειρίζεται με ευκολία τα προϊόντα της τεχνολογίας (Χαλκιά, 2010). Ο Επιστημονικός γραμματισμός διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα.

- **Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή.** Ο γραμματισμός αυτός αποσκοπεί στην εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τη «γλώσσα» της Τέχνης, της Αισθητικής και του Πολιτισμού μέσα από ποικίλες δραστηριότητες (εργαστήρια, επισκέψεις, προβολές κ.α.) διαμορφώνοντας έτσι καλύτερη άποψη για τα πολιτιστικά - καλλιτεχνικά δρώμενα. Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή διδάσκεται μια ώρα την εβδομάδα.

Τα προγράμματα που βασίζονται στην αρχή των πολυγραμματισμών έχουν αφετηρία τον εκπαιδευόμενο και όχι τη στεγνή μετάδοση επιστημονικών γνώσεων. Στόχος τους είναι η απόκτηση δεξιοτήτων, οι οποίες περνούν από επιστημονική γνώση, αλλά πάντα με άξονα τον άνθρωπο που θα χρησιμοποιήσει τη γνώση αυτή. Στην προκειμένη περίπτωση, η γνώση αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό αγαθό, το οποίο μεταφράζεται σε κύρος, επαγγελματική κατοχύρωση, αυτοεκτίμηση και αυτό-επιβεβαίωση. Γι' αυτό, λοιπόν, το κέντρο βάρους στο

πρόγραμμα των Σ.Δ.Ε. δίνεται: α) στη μέθοδο διδασκαλίας, η οποία στηρίζεται πολλές φορές στη μέθοδο project, στην ομαδική διδασκαλία και στην αυτενέργεια των εκπαιδευομένων, β) στη διαδικασία ανάπτυξης του προγράμματος, που σημαίνει ότι για την επιτυχή εφαρμογή του είναι απαραίτητη τόσο η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που θα διδάξουν, όσο και η ενεργός συμμετοχή τους στη ζωή του σχολείου και γ) στην πιστοποίηση των γνώσεων και των δεξιοτήτων των εκπαιδευόμενων έτσι ώστε να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση με σκοπό να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία με καλύτερους όρους (Χοντολίδου, 2010).

Οι μέθοδοι διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται στα Σ.Δ.Ε. πηγάζουν από το είδος και το σκοπό του ίδιου του Σ.Δ.Ε., χωρίς όμως να παραβλέπεται η μεθοδολογία που επιβάλλουν (ή υποβάλλουν) οι συγκεκριμένες επιστήμες που στηρίζουν τους γραμματισμούς που διδάσκονται. Είναι στην πραγματικότητα η χρυσή τομή μεταξύ αυτών των δύο: της εκπαίδευσης ενηλίκων και των επιμέρους επιστημονικών κλάδων (Τσάφος, Χοντολίδου, 2010).

Η καλύτερη μέθοδος που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τους σκοπούς ενός Σ.Δ.Ε. είναι η μέθοδος project. Η μέθοδος project είναι πολύ πρόσφορη για ενήλικες, καθώς προϋποθέτει την ανάληψη πρωτοβουλίας εκ μέρους των εκπαιδευομένων, την ανακαλυπτική μάθηση (discovery learning), την ομαδική εργασία, την εξατομίκευση της διδασκαλίας, τη συνέχιση της εργασίας σε περισσότερη από μία σχολική ώρα, την τελική της παρουσίαση, την αλλαγή του ρόλου του εκπαιδευτή από κύριο καθοδηγητή σε συντονιστή και εμπνευστή της εργασίας (Τσάφος & Χοντολίδου, 2010). Ενθαρρύνονται οι διαθεματικές προσεγγίσεις, οι οποίες προκαλούν το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων περισσότερο, αλλά είναι και πιο αποτελεσματικές για την απόκτηση ποικίλων δεξιοτήτων. Το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων αυτών πραγματοποιούνται στους χώρους του Σ.Δ.Ε., μπορούν όμως να πραγματοποιηθούν και σε χώρους εκτός σχολείου, όπως σε επιχειρήσεις, ή και σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς ή με περιβαλλοντικό ενδιαφέρον (Βεκρής, 2010).

Η δεύτερη μέθοδος είναι η ομαδοσυνεργατική, η οποία ορίζεται ως η μέθοδος της οργάνωσης των εκπαιδευομένων σε ομάδες. Η μέθοδος αυτή δεν περιορίζεται σε έναν εναλλακτικό τρόπο προσφοράς ή οικοδόμησης της νέας γνώσης, αλλά προάγει το κλίμα συνεργασίας και την ανακαλυπτική μάθηση. Έχει ευρύτερη αναπτυξιακή και κοινωνικοπολιτική αποστολή, γιατί επιδιώκει την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων της συνεργασίας και της αυτονομίας - χειραφέτησης (Χατζηθεοχάρους, 2010).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συμπληρώνεται από συμβουλευτικές υπηρεσίες που παρέχονται από ένα Σύμβουλο Ψυχολόγο και από ένα Σύμβουλο Σταδιοδρομίας, με σκοπό την καλύτερη υποστήριξη των εκπαιδευομένων σε ατομικό, κοινωνικό και επαγγελματικό επίπεδο.

Η αξιολόγηση της προσπάθειας του κάθε εκπαιδευομένου δεν αρκείται σε αντικειμενικού τύπου διαδικασίες (ερωτηματολόγια), αλλά επιτυγχάνεται και με μεθόδους οι οποίες ενεργοποιούν τον αξιολογούμενο, όπως είναι ο φάκελος εργασίας (portfolio) και η αυτοαξιολόγηση (Βεκρής, 2010). Η αξιολόγηση των εκπαιδευομένων, σύμφωνα με το άρθρο 10 του Ν. 5953/2014, λόγω του καινοτομικού χαρακτήρα του προγράμματος και της ενήλικης ζωής τους είναι περιγραφική και επικεντρώνεται στη συμμετοχή των ίδιων των εκπαιδευομένων. Δε συνίσταται στον έλεγχο του κατά πόσο επιτεύχθηκαν προκαθορισμένοι στόχοι, αλλά αποτυπώνει τις γνώσεις, το ενδιαφέρον και τις δεξιότητες του εκπαιδευομένου σε κάθε γραμματισμό και επισημαίνει τους τομείς που χρειάζεται βελτίωση. Επίσης στον απολυτήριο τίτλο (τίτλος σπουδών) αποτυπώνεται το ενδιαφέρον του εκπαιδευομένου (πρωτοβουλία, ενεργητική συμμετοχή, συνεργατικότητα) και η ανταπόκρισή του στις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών.

Επομένως τα Σ.Δ.Ε. εστιάζουν στην όλη προσωπικότητα του εκπαιδευομένου, στην κριτική του σκέψη, στην επιχειρηματικότητά του, στη μαθησιακή του ικανότητα, στις κοινωνικές του αξίες, έτσι ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί με επάρκεια στις υποχρεώσεις του ενεργού πολίτη με πολλαπλούς κοινωνικούς ρόλους (Βεκρής, 2010).

2.5 Οργανόγραμμα των Σ.Δ.Ε.

Η διοίκηση κάθε Σ.Δ.Ε. ασκείται από α) το Διευθυντή, β) τον Υποδιευθυντή και γ) τη συνέλευση των διδασκόντων. Ο Διευθυντής και ο Υποδιευθυντής είναι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με διετή τουλάχιστον θητεία και η επιλογή τους γίνεται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας (άρθρο 27, Ν. 4186/2013).

Όσον αφορά τον Διευθυντή του Σ.Δ.Ε., ορισμένα από τα κυριότερα καθήκοντα και αρμοδιότητες, είναι τα εξής:

- Είναι υπεύθυνος για την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν., για την εφαρμογή του προγράμματος σπουδών και του ωρολογίου προγράμματος του σχολείου.

- Έχει την ευθύνη για τις σχέσεις και τη συνεργασία με τους τοπικούς και άλλους φορείς για την προώθηση των στόχων του σχολείου.

- Είναι υπεύθυνος για ζητήματα διοίκησης προσωπικού του Σ.Δ.Ε.

- Προεδρεύει στις συνεδριάσεις του Συλλόγου Διδασκόντων.

- Φροντίζει για την καλή εκπροσώπηση του σχολείου σε δημόσιες συναντήσεις.

Ο Διευθυντής κάθε Σ.Δ.Ε. δεν περιορίζεται σε ένα γραφειοκρατικό ρόλο, αλλά αναλαμβάνει ηγετικά καθήκοντα με απώτερο σκοπό την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, την προώθηση των στόχων του σχολείου και την ανάπτυξη συνεργασιών με φορείς της τοπικής κοινωνίας (Ανάγνου, Βεργίδης, 2008). Ασκει, δηλαδή, εσωτερική εκπαιδευτική πολιτική, με βάση τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του σχολείου, δεδομένου ότι τα Σ.Δ.Ε. απευθύνονται σε ενήλικες με προβλήματα και διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές ανάγκες και λειτουργούν σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Από την άλλη, ο Υποδιευθυντής συνεπικουρεί το Διευθυντή στην άσκηση των καθηκόντων του και τον αναπληρώνει. Επίσης δεν ασκεί διδακτικά καθήκοντα παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και ύστερα από έγκριση της Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν.

Σε κάθε Σ.Δ.Ε. λειτουργεί Σύλλογος Διδασκόντων στον οποίο συμμετέχουν οι εκπαιδευτικοί και οι εκπαιδευτές ενηλίκων, οι οποίοι υπηρετούν στο σχολείο με οποιαδήποτε σχέση εργασίας. Μπορούν επίσης να προσφέρουν διδακτικό έργο εθελοντές εκπαιδευτικοί και εκπαιδευτές ενηλίκων, οι οποίοι είναι ευαισθητοποιημένοι και ενημερωμένοι στη φιλοσοφία και το πρόγραμμα των Σ.Δ.Ε. Στο Σύλλογο Διδασκόντων προεδρεύει ο Διευθυντής του Σ.Δ.Ε. και συνεδριάζει τακτικά ή έκτακτα, ύστερα από πρόσκληση του ίδιου.

Το προσωπικό του κάθε Σ.Δ.Ε. συμπληρώνουν ο Σύμβουλος Ψυχολόγος και ο Σύμβουλος Σταδιοδρομίας και οι Διοικητικοί Υπάλληλοι. Σε κάθε Σ.Δ.Ε. λειτουργεί Γραφείο Συμβουλευτικής, το οποίο αποτελείται από ένα Σύμβουλο Σταδιοδρομίας και ένα Σύμβουλο Ψυχολόγο. Ο σκοπός της λειτουργίας του Γραφείου είναι η επανένταξη των εκπαιδευομένων στην κοινωνική και οικονομική ζωή, έχοντας καλύψει τις ανάγκες και τα προβλήματα των ατόμων αυτών (Κρίβας, Καγκαλίδου, 2010). Ο Σύμβουλος Σταδιοδρομίας αναλαμβάνει το έργο της Συμβουλευτικής Υποστήριξης των εκπαιδευομένων σε θέματα που αφορούν στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην αναζήτηση και εξεύρεση εργασίας. Από την άλλη, ο

Σύμβουλος Ψυχολόγος αναλαμβάνοντας το έργο της Συμβουλευτικής Υποστήριξης των εκπαιδευομένων, καλείται να ανιχνεύσει τις ανάγκες τους, να προσδιορίσει την οποιαδήποτε δυσκολία, αλλά και την ανάγκη υποστήριξής τους, εφόσον βέβαια αυτή υπάρχει (Βαχλιώτη, 2007). Εκτός από τον Σύμβουλο Ψυχολόγο και τον Σύμβουλο Σταδιοδρομία, για την καλύτερη λειτουργία των Σ.Δ.Ε. θεσμοθετείται ως Συμβουλευτικό Όργανο και ο Παιδαγωγικός Σύμβουλος, ο οποίος αποτελεί μέλος της Επιτροπής Παρακολούθησης και Στήριξης του Εκπαιδευτικού Έργου των Σ.Δ.Ε.

Τέλος τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα Σ.Δ.Ε. και το φορέα υλοποίησης έχει αναλάβει η Ομάδα Έργου, η οποία είναι υπεύθυνη για την παρακολούθηση και τον συντονισμό τους. Η Ομάδα Έργου αποτελείται από τον Υπεύθυνο Έργου, τους Συντονιστές και τους Οικονομικούς Διαχειριστές, οι οποίοι ασχολούνται με την παρακολούθηση του φυσικού και του οικονομικού αντικειμένου του Έργου αντίστοιχα.

2.6 Εκπαιδευόμενοι Σ.Δ.Ε.

Στα Σ.Δ.Ε. δικαίωμα εγγραφής έχουν όσοι έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και έχουν ολοκληρώσει την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Όλοι οι υποψήφιοι εκπαιδευόμενοι προσέρχονται σε διαδικασία συνέντευξης από επιτροπή, η οποία συστήνεται από τον Διευθυντή του Σ.Δ.Ε. και αποτελείται μόνο από τους εκπαιδευτικούς και τους Συμβούλους του κάθε Σ.Δ.Ε.. Οι διαδικασίες επιλογής υποψήφιων εκπαιδευομένων για κάθε σχολικό έτος ολοκληρώνονται μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου. Στην περίπτωση κατά την οποία δεν καλυφθούν όλες οι κενές θέσεις εκπαίδευσης, η διαδικασία επιλογής μπορεί να παραταθεί έως 15 Οκτωβρίου. Τα κριτήρια αξιολόγησης, για την επιλογή των εκπαιδευομένων, ορίζονται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας (άρθρο 8, Υ.Α. 5953/2014).

Τα έτη εκπαίδευσης στα Σ.Δ.Ε. δεν αντιστοιχούν στα έτη εκπαίδευσης του τυπικού Γυμνασίου. Η φοίτηση στα Σ.Δ.Ε. διαρκεί 18 μήνες, 2 εννεάμηνα (Α΄ και Β΄ κύκλος) και μόνο όταν ο εκπαιδευόμενος ολοκληρώσει με επιτυχία την εκπαίδευσή του μπορεί να αποκτήσει απολυτήριο τίτλο ισότιμο με τον απολυτήριο τίτλο του τυπικού Γυμνασίου (άρθρο 8, Υ.Α. 5953/2014).

Πίνακας 2.2.: Οι Εκπαιδευόμενοι και οι απόφοιτοι των Σ.Δ.Ε. ανά σχολική χρονιά

ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΟΙ (Α΄ & Β΄ κύκλου)	ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ
2016-2017	4.709	2159
2017-2018	4867	2224
2018-2019	6037	2.206
2019-2020	6106	2988

Πηγή: Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.

2.7 Κόστος Λειτουργίας Σ.Δ.Ε.

Το κόστος λειτουργίας των Σ.Δ.Ε περιλαμβάνει τις κάτωθι κατηγορίες δαπανών:

α) Αμοιβές εκπαιδευτικού προσωπικού (αποσπασμένων εκπαιδευτικών, ωρομισθίων εκπαιδευτικών).

β) Αμοιβές διοικητικού προσωπικού (Υπεύθυνου Έργου, Συντονιστών, Οικονομικών Διαχειριστών, Συμβούλων Ψυχολόγων, Συμβούλων Σταδιοδρομίας και Μελών Επιτροπής Παρακολούθησης Εκπαιδευτικού Έργου).

γ) Λειτουργικά έξοδα (δαπάνες καθαρισμού σχολικών μονάδων και υλικών καθαριότητας, δαπάνες θέρμανσης, δαπάνες συντήρησης μηχανημάτων και αγοράς ανταλλακτικών, δαπάνες τηλεπικοινωνιών και ταχυμεταφορών, ηλεκτροδότησης και ύδρευσης, δαπάνες υλικών φαρμακείου).

δ) Υλικά μέσα (δαπάνες εντύπων, γραφικής ύλης, αναλώσιμων και εργαστηριακών υλικών).

ε) Δαπάνες μετακινήσεων (έξοδα μετακινήσεων και αποζημίωση Διευθυντών για την εποπτεία των εκτός έδρας τμημάτων, έξοδα μεταφοράς εκπαιδευομένων και εκπαιδευτικών),

στ) Δαπάνες εκπαιδευτικών επισκέψεων.

ζ) Δαπάνες δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης με σκοπό την ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας.

η) Έξοδα εξετάσεων για την απόκτηση πιστοποίησης επάρκειας στην Πληροφορική από τους εκπαιδευόμενους των Σ.Δ.Ε.

θ) Δαπάνες αγοράς βιβλίων και εκπαιδευτικού υλικού.

Η Κραββαρίτη (2016), ανέλυσε το ετήσιο δημόσιο κόστος λειτουργίας των Σ.Δ.Ε. για τη σχολική χρονιά 2014-2015 με βάση τον αριθμό των εκπαιδευομένων, τη μισθοδοσία του εκπαιδευτικού προσωπικού, τη μισθοδοσία του διοικητικού προσωπικού και τις λειτουργικές δαπάνες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι καθώς αυξάνεται ο αριθμός των εκπαιδευομένων ανά Σ.Δ.Ε. (το μέγεθος δηλαδή των Σ.Δ.Ε.), μειώνεται το ετήσιο δημόσιο κόστος. Αναλυτικά, από την εμπειρική ανάλυση, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα:

- Ο μέσος αριθμός εκπαιδευομένων για κάθε Σ.Δ.Ε. είναι 81 εκπαιδευόμενοι.
- Ο μέσος αριθμός εκπαιδευτικών για κάθε Σ.Δ.Ε. είναι 16 εκπαιδευτικοί.
- Το μέσο συνολικό δημόσιο κόστος ανέρχεται σε 136.833,27€ ανά Σ.Δ.Ε.
- Το μέσο συνολικό δημόσιο κόστος ανά εκπαιδευόμενο ανέρχεται σε 1.863,30€.
- Σε κάθε εκπαιδευτικό αναλογούν κατά μέσο όρο 5 εκπαιδευόμενοι.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το βέλτιστο μέγεθος των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερο από το μέγεθος των υφιστάμενων. Αυτό σημαίνει ότι το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα έχει τη δυνατότητα να εκπαιδεύσει σημαντικά υψηλότερο αριθμό ατόμων χωρίς πρόσθετη επιβάρυνση του δημοσίου κόστους.

2.8 Χρηματοδότηση των Σ.Δ.Ε.

Με τον όρο χρηματοδότηση της εκπαίδευσης εννοείται η επένδυση που πραγματοποιεί τόσο το κράτος όσο και τα νοικοκυριά, έτσι ώστε να καλυφθούν οι λειτουργικές δαπάνες της εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα η χρηματοδότηση της εκπαίδευσης πραγματοποιείται κυρίως από το κράτος μέσω του Τακτικού Προϋπολογισμού και του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (Π.Δ.Ε.) αλλά και από μη κρατικές πηγές όπως είναι τα άτομα και τα νοικοκυριά, καθώς επίσης και από κοινοτικούς πόρους μέσω των κοινοτικών πλαισίων στήριξης.

Αναλυτικότερα ο Τακτικός Προϋπολογισμός του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων καλύπτει τις δαπάνες μισθοδοσίας του εκπαιδευτικού προσωπικού, ενώ οι λειτουργικές δαπάνες των δομών εκπαίδευσης, όπως τα βιβλία, η μεταφορά και η σίτιση των μαθητών, οι υποτροφίες και τα εποπτικά μέσα τα οποία είναι απαραίτητα στην εκπαιδευτική διαδικασία, καλύπτονται από το Υπουργείο Εσωτερικών, μέσω των Δήμων.

Το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων καλύπτει τις δαπάνες πάγιου κεφαλαίου, όπως είναι η αγορά ακινήτων, οι κατασκευές και επισκευές των κτιρίων και εγκαταστάσεων, η προμήθεια του υλικοτεχνικού εξοπλισμού και η συντήρηση των εργαστηρίων. Επίσης καλύπτει τις δαπάνες προετοιμασίας και δημιουργίας νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, συμβάλλει οικονομικά στην ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας και γενικότερα στηρίζει την συνολική εκπαιδευτική πολιτική.

Επίσης σημαντική πηγή χρηματοδότησης της εκπαίδευσης είναι και η δαπάνη των νοικοκυριών. Η ιδιωτική δαπάνη για την εκπαίδευση καλύπτει την παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσης και κατάρτισης από ιδιωτικούς φορείς.

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης από κοινοτικούς πόρους, μέσω του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020, οργανώνονται και υλοποιούνται καινοτόμα και αναπτυξιακά προγράμματα. Ένα από αυτά είναι το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και αποτελεί το κύριο υποστηρικτικό «εργαλείο» της χώρας.

Η Εκπαίδευση Ενηλίκων χρηματοδοτείται σε μεγάλο βαθμό από το δημόσιο αλλά και από κοινοτικούς πόρους μέσα από την υλοποίηση Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Αρχικά χρηματοδοτείται σε μόνιμη βάση από τον τακτικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων μέσω της Γ.Γ.Ε.Ε.Κ.Δ.Β.Μ.&Ν., η οποία είναι ο κύριος φορέας για τη Διά Βίου Μάθηση και την ανάπτυξη πολιτικής για την εκπαίδευση και κατάρτιση ενηλίκων (Π.Δ. 84/2019). Ενώ το βασικό συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020 για τη Διά Βίου Μάθηση και τη Μαθητεία είναι το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση», το οποίο εντάσσει δράσεις για την Ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης και την Επαγγελματική Κατάρτιση με στόχο τη βελτίωση της συνάφειας της εκπαίδευσης και κατάρτισης με την αγορά εργασίας.

Η Πράξη «Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας» εντάσσεται στο συγκεκριμένο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και το Ελληνικό Δημόσιο. Το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. είναι ο Υπεύθυνος Φορέας Υλοποίησης της εν λόγω Πράξης και εποπτεύεται από τον Γενικό Γραμματέα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας (Κ.Υ.Α. 1614/Υ1/08-01-2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η Οικονομική της Εκπαίδευσης

3.1 Εισαγωγή

Η Οικονομική Επιστήμη υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση και η Διά Βίου Μάθηση αποτελούν τους κύριους θεσμικούς μηχανισμούς παραγωγής, συσσώρευσης και διάχυσης του ανθρώπινου κεφαλαίου. Αναγνωρίζει ότι η εκπαίδευση παρέχει σημαντικά οφέλη σε όλα τα υποκείμενα της οικονομίας (άτομα- νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτος) και συνολικά στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική. Είναι κατανάλωση, αλλά κυρίως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, τόσο για το άτομο όσο και για την κοινωνία.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η Οικονομική της Εκπαίδευσης ως κλάδος της Οικονομικής Επιστήμης. Αναπτύσσονται τα βασικά σημεία της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου και παρουσιάζεται η μέθοδος της ανάλυσης κόστους- οφέλους. Στη συνέχεια αναλύεται το κόστος της εκπαίδευσης, καθώς και τα οφέλη που προκύπτουν από αυτήν. Τέλος παρουσιάζονται τα υποδείγματα εκτίμησης της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην εκπαίδευση.

3.2 Οικονομική της Εκπαίδευσης

Ο Πλάτωνας υπήρξε από τους πρώτους αρχαίους φιλοσόφους, ο οποίος επεσήμανε το ρόλο της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και ανέδειξε την αξία της μόρφωσης. Υποστήριξε ότι η κοινωνία οφείλει να επενδύει στην εκπαίδευση, διότι θα αποκομίσει οφέλη από την επένδυση αυτή. (Παπαγεωργίου, Χατζηδήμα, 2003).

Ο Adam Smith στο βιβλίο του «Ο Πλούτος των Εθνών» το 1776 αναφέρει ότι η μόρφωση ή η κατάρτιση ενός εργαζομένου για να γίνει ειδικευμένος, στοιχίζει στον εργαζόμενο ή την επιχείρηση ένα ποσό χρημάτων, τα οποία όμως ανακάμπτονται με την πάροδο του χρόνου με κέρδος, διότι ο ειδικευμένος εργάτης είναι πιο παραγωγικός από τον ανειδίκευτο. Με άλλα λόγια, οι δαπάνες για εκπαίδευση αποτελούν μια επένδυση που δημιουργεί ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο έχει μια αποδοτικότητα συναφή με αυτή των επενδύσεων σε υλικό κεφάλαιο (Ψαχαρόπουλος, 1999).

Η Οικονομική της Εκπαίδευσης, ως κλάδος της Οικονομικής Επιστήμης θεμελιώθηκε το 1960 από τον καθηγητή Schultz. Ο Schultz (1971) αναφέρει ότι η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, ενώ είναι χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία επιφέρει μελλοντικά πολλά οφέλη τόσο για το άτομο και την οικογένειά του, όσο και για την κοινωνία. Για αυτό, λοιπόν, η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου κατέχει κεντρική θέση στον κλάδο της Οικονομικής της Εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα, η Οικονομική της Εκπαίδευσης μελετά τη συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη, την ιδιωτική και κοινωνική αποδοτικότητα των επενδύσεων στην εκπαίδευση, αναλύει το κόστος της εκπαίδευσης, τη χρηματοδότηση και τα οφέλη που προκύπτουν από την εκπαίδευση. Αποτελεί, λοιπόν, ένα χρήσιμο εργαλείο για όσους λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις για την εκπαίδευση, ασχολούνται με το σχεδιασμό εκπαιδευτικών συστημάτων και ασκούν εκπαιδευτική πολιτική γενικότερα.

3.3 Θεωρία του Ανθρώπινου Κεφαλαίου

Η έννοια του ανθρώπινου κεφαλαίου περιλαμβάνει το σύνολο των έμφυτων και επίκτητων ικανοτήτων, των γνώσεων και των δεξιοτήτων που κατέχει κάθε άτομο. Οι επίκτητες ικανότητες δεν είναι ελεύθερα αγαθά, αλλά μπορούν να αποκτηθούν με δραστηριότητες, όπως η εκπαίδευση, η μαθητεία, η εξάσκηση κλπ., ενώ ακόμη και οι φυσικές ικανότητες μπορούν να βελτιωθούν με αυτόν τον τρόπο. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, ως έννοια, απεικονίζει τη συνεισφορά και την επίδραση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στο άτομο που έχει παρακολουθήσει ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ή κατάρτισης και εφαρμόζει τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απέκτησε στην αγορά εργασίας, αλλά και στον τρόπο ζωής του γενικότερα (Τσαμαδιάς, 2000).

Σύμφωνα με το θεμελιωτή της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου Schultz (1961), το ανθρώπινο κεφάλαιο έχει τρεις διακεκριμένες ιδιότητες:

- Είναι ενσωματωμένο στον άνθρωπο, δηλαδή είναι ανθρώπινο στοιχείο.
- Είναι κεφάλαιο, αφού αποτελεί πηγή μελλοντικών ικανοποιήσεων και μελλοντικών αποδόσεων ή και τα δύο, όπως και οι άλλες μορφές κεφαλαίου.
- Δεν μπορεί να διαχωριστεί από το άτομο που το κατέχει, όπως συμβαίνει με τις άλλες μορφές κεφαλαίου.

Επίσης δεν μεταβιβάζεται, δεν πωλείται, δεν ενοικιάζεται και δεν κληρονομείται.

Επομένως, το ανθρώπινο κεφάλαιο μπορεί να αποκτηθεί μόνο, αν το ίδιο το άτομο μετέχει στη διαδικασία απόκτησής του, δηλαδή στη μάθηση, και στην εξάσκηση (Τσαμαδιάς, 2000).

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου βασίζεται σε δύο παραδοχές:

- Η εκπαίδευση αναπτύσσει δεξιότητες, δηλαδή βελτιώνει την παραγωγικότητα του εργαζόμενου.
- Το εισόδημα που αποκτήθηκε αντανακλά οριακές παραγωγικότητες διαφορετικών τύπων εργαζομένων.

Όσο το άτομο εκπαιδύεται, «εργάζεται» χωρίς να έχει άμεση ωφέλεια. Αναμένει, όμως, να αυξήσει την ωφέλειά του στο μέλλον διότι το μελλοντικό του εισόδημα θα είναι μεγαλύτερο μετά την εκπαίδευση. η εκπαίδευση και η Διά Βίου Μάθηση είναι μια επένδυση με μελλοντική απόδοση (Τσαμαδιάς, 2000).

3.4 Ανάλυση Κόστους – Οφέλους

Βασικό εργαλείο για την εκτίμηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην εκπαίδευση αποτελεί η μέθοδος Ανάλυσης Κόστους – Οφέλους. Η μέθοδος αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο της ανάλυσης των οικονομικών της ευημερίας και πηγάζει από τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Εφαρμόζεται με τη σύγκριση του κόστους και των οφελών από την επένδυση στην εκπαίδευση, προκειμένου να εκτιμηθεί η αποδοτικότητα της επένδυσης, αφού πρώτα ποσοτικοποιηθούν και αποτιμηθούν σε χρηματικούς όρους τα εκτιμώμενα οφέλη και κόστη της επένδυσης (Τσαμαδιάς, 2000).

Η ανάλυση κόστους - οφέλους αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής, διότι συμβάλλει στην ορθολογική κατανομή των πόρων και στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Εφαρμόζεται με τους εξής δύο τρόπους: εκ των προτέρων (ex ante), πριν την πραγματοποίηση της επένδυσης κατά τη φάση του σχεδιασμού της, όπου αξιολογείται εάν πρέπει να υλοποιηθεί η επένδυση, και εκ των υστέρων (ex post) μετά την πραγματοποίηση της επένδυσης, όπου αξιολογείται εάν η επένδυση που υλοποιήθηκε ήταν επιτυχής και, επομένως, πρέπει να συνεχιστεί (Τσαμαδιάς, 2000, Χανής, 2012).

3.5 Κόστος της Εκπαίδευσης

Το Κόστος της Εκπαίδευσης είναι το κόστος των ανθρώπινων, των υλικών και των χρηματικών πόρων που χρησιμοποιούνται στην εκπαιδευτική διαδικασία (Τσαμαδιάς, 2000). Αποτελεί στοιχείο αποφασιστικής σημασίας τόσο για τους σχεδιαστές εκπαιδευτικών συστημάτων και εκπαιδευτικών πολιτικών όσο και για τους λήπτες πολιτικών αποφάσεων διότι το κόστος επηρεάζει την αποδοτικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται (Τσαμαδιάς 2010). Γι' αυτό επιβάλλεται η εξεύρεση του τρόπου διαχείρισής του, καθώς και η κάλυψή του (Παπακωνσταντίνου, 2002).

Η Οικονομική της Εκπαίδευσης εξειδικεύει και προσαρμόζει τις έννοιες του κόστους στο πεδίο της εκπαίδευσης και της Διά Βίου Μάθησης. Έτσι, λοιπόν, το χρηματικό κόστος είναι το κόστος σε χρηματικούς όρους των εισροών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή ενός εκπαιδευτικού αγαθού. Ενώ το κόστος ευκαιρίας της εκπαίδευσης περιλαμβάνει όλους τους πραγματικούς πόρους της οικονομίας που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία, η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος ή υποσυστήματος, και οι οποίοι δε μετρώνται άμεσα σε χρηματικούς όρους (Τσαμαδιάς 2010).

Η έννοια του κόστους ευκαιρίας είναι ευρύτερη από την έννοια του χρηματικού κόστους. Το κόστος ευκαιρίας ενός αγαθού είναι η ποσότητα ενός άλλου αγαθού που πρέπει να θυσιάσθει για να παραχθεί μια επιπλέον μονάδα του πρώτου αγαθού π.χ. όταν ένα άτομο φοιτά σε μια εκπαιδευτική βαθμίδα «χάνει» το εισόδημα που θα αποκτούσε, αν εργαζόταν ως απόφοιτος της προηγούμενης εκπαιδευτικής βαθμίδας. Το εισόδημα που χάνει το άτομο/κοινωνία κατά τη διάρκεια της φοίτησης λέγεται αντίστοιχα «διαφυγόν εισόδημα» ή «διαφυγούσα παραγωγή». Το διαφυγόν εισόδημα κατά τη διαδικασία δημιουργίας ανθρώπινου κεφαλαίου αποτελεί τη θυσία μέρους της σημερινής κατανάλωσης (Τσαμαδιάς, 2000). Σύμφωνα με τον Schultz (1963) το κόστος ευκαιρίας αυξάνεται ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης και το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας.

Το κόστος με κριτήριο το οικονομικό υποκείμενο στο οποίο αναφέρεται, διακρίνεται σε κοινωνικό και ιδιωτικό κόστος. Το ιδιωτικό κόστος είναι το άθροισμα του χρηματικού κόστους και του τεκμαρτού που εκτιμάται ως κόστος ευκαιρίας του ατόμου, ενώ το κοινωνικό κόστος είναι το άθροισμα του χρηματικού κόστους και του κόστους ευκαιρίας της κοινωνίας - κράτους (Τσαμαδιάς, 2000).

Στα πεδία της εκπαίδευσης και της Διά Βίου Μάθησης χρησιμοποιούνται συνήθως οι έννοιες του άμεσου κόστους και του έμμεσου κόστους. Επομένως ιδιωτικό κόστος είναι οι άμεσες ή έμμεσες δαπάνες που πραγματοποιεί το άτομο για να εκπαιδευτεί σε μία συγκεκριμένη βαθμίδα ενός συστήματος εκπαίδευσης. Το άμεσο ιδιωτικό κόστος περιλαμβάνει δαπάνες, όπως καταβολή διδασκτρών, αγορά γραφικής ύλης και βιβλίων, έξοδα μετακίνησης, ενώ το έμμεσο ιδιωτικό κόστος είναι τα διαφυγόντα εισοδήματα από την πώληση ή μίσθωση σε τρίτους των συντελεστών παραγωγής, οι οποίοι αποτελούν ιδιοκτησία του ή το κόστος ευκαιρίας του εκπαιδευόμενου. Κοινωνικό κόστος είναι οι άμεσες ή έμμεσες δαπάνες που πραγματοποιεί η κοινωνία - κράτος για το σύστημα εκπαίδευσης. Άμεσο κοινωνικό κόστος είναι οι δαπάνες της κοινωνίας - κράτους για την αγορά ή τη μίσθωση των εισροών που χρησιμοποιούνται σε ένα σύστημα εκπαίδευσης, όπως είναι οι αμοιβές του διδακτικού προσωπικού, η συντήρηση κτιρίων, η αγορά υλικοτεχνικού εξοπλισμού και οι λειτουργικές δαπάνες γενικότερα. Έμμεσο κοινωνικό κόστος είναι το κόστος ευκαιρίας της κοινωνίας - κράτους για όλους τους πόρους που χρησιμοποιούνται στην εκπαιδευτική διαδικασία και οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή και διάθεση κάποιου άλλου δημόσιου αγαθού. Γι' αυτό το λόγο στο έμμεσο κοινωνικό κόστος περιλαμβάνεται το τεκμαρτό ενοίκιο και το «διαφυγόν εισόδημα» (Τσαμαδιάς, 2010, Χανής 2012).

Ο Woodhall (1992) ταξινομήσε τα στοιχεία του κοινωνικού και του ιδιωτικού κόστους της εκπαίδευσης, άμεσου και έμμεσου, ως εξής:

Πίνακας 3.1.: Ταξινόμηση στοιχείων ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους

Κόστος	Κοινωνικό κόστος	Ιδιωτικό κόστος
Άμεσο	Μισθοί διδασκόντων	Δίδακτρα μείον τη Μέση Αξία των Υποτροφιών
	Άλλες τρέχουσες δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες	Βιβλία κλπ.
	Δαπάνες για βιβλία κλπ.	
Έμμεσο	Τεκμαρτό Ενοίκιο	Διαφυγόν εισόδημα
	Διαφυγόν εισόδημα	

Το συνολικό κόστος του ατόμου ή της κοινωνίας - κράτους είναι το άθροισμα του άμεσου και του έμμεσου κόστους του ατόμου ή της κοινωνίας - κράτους αντίστοιχα, ενώ το μέσο κόστος ή μοναδιαίο κόστος είναι το κόστος ανά εκπαιδευόμενο, δηλαδή ο λόγος του συνολικού κόστους προς τον αριθμό των εκπαιδευόμενων του επιπέδου εκπαίδευσης στο οποίο αναφέρεται το συνολικό κόστος (Τσαμαδιάς, 2000).

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι συχνά γίνεται σύγχυση στο αν θα πρέπει να συμπεριληφθούν οι υποτροφίες και τα φοιτητικά δάνεια στο κοινωνικό κόστος ή όχι. Τόσο οι υποτροφίες όσο και τα φοιτητικά δάνεια δεν αποτελούν νέα δέσμευση πόρων αλλά πρόκειται για μεταβιβαστικές πληρωμές και δεν περιλαμβάνονται στο κοινωνικό κόστος (Ψαχαρόπουλος, 1999, Τσαμαδιάς, 2000).

3.6 Οφέλη από την Εκπαίδευση

Τα οφέλη από την εκπαίδευση διακρίνονται σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Τα οικονομικά οφέλη είναι τα αγοραία οφέλη, τα οφέλη δηλαδή που αποτιμώνται με χρηματικούς όρους, όπως π.χ. οι μισθοί των αποφοίτων των διαφόρων βαθμίδων. Τα κοινωνικά και πολιτικά οφέλη είναι τα μη αγοραία οφέλη, τα οφέλη δηλαδή για τα οποία δεν υπάρχει τιμή στην αγορά και δεν αποτιμώνται σε χρηματικούς όρους (Τσαμαδιάς 2000). Επίσης, η εκπαίδευση παρέχει θετικές εξωτερικότητες, οφέλη δηλαδή που αντλούν εκτός από τα άτομα που λαμβάνουν την εκπαίδευση και άλλα υποκείμενα της οικονομίας και διαχυτικά αποτελέσματα, οφέλη δηλαδή που διαχέονται σε ευρύτερα σύνολα υποκειμένων (Τσαμαδιάς, Χανής, 2011).

Τα οφέλη από την εκπαίδευση, σύμφωνα με τον Schultz (1971) κατατάσσονται για πρώτη φορά, υπό την οπτική της οικονομικής, σε τρεις εννοιολογικές κατηγορίες: α) την παρούσα κατανάλωση (κατανάλωση), β) τη μελλοντική κατανάλωση (επένδυση) και γ) τη μελλοντική παραγωγική ικανότητα (επένδυση).

Ενώ, η ταξινόμηση των οφελών από την εκπαίδευση με κριτήριο τον «αποδέκτη» γίνεται ως εξής:

- **Οφέλη για το άτομο και το Νοικοκυριό - Οικογένεια**

Τα οφέλη που παρέχει η εκπαίδευση όχι μόνο στο άτομο αλλά σε όλα τα μέλη του νοικοκυριού – οικογένειας, επιδρούν θετικά α) στην υγεία, στον οικογενειακό προγραμματισμό και στη μόρφωση, β) στην οργάνωση, στη διοίκηση και στα οικονομικά του

νοικοκυριού, γ) στη λειτουργία του στην αγορά εργασίας και δ) στην παραγωγικότητα και την αμοιβή από την εργασία.

- **Οφέλη για τις Επιχειρήσεις**

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση των εργαζομένων, εκτός από τη θετική επίδραση στις αμοιβές τους, επιδρούν α) στην παραγωγικότητα των συναδέλφων τους και γενικότερα στην επιχείρηση, β) στη μακροχρόνια ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης, γ) στην κερδοφορία της επιχείρησης και δ) στην προώθηση καινοτομιών.

- **Οφέλη για την Οικονομία**

Με βάση την οικονομική θεωρία και τις εμπειρικές αναλύσεις, η εκπαίδευση έχει θετική επίδραση α) στη μεγέθυνση - ανάπτυξη της οικονομίας και β) στη διανομή του εισοδήματος.

- **Οφέλη για την Κοινωνία και την Πολιτική**

Η εκπαίδευση συμβάλλει όχι μόνο στην πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, αλλά και στην εφαρμογή και ανάπτυξη των θεσμών. Ειδικότερα συμβάλλει α) στη μείωση παράνομων ενεργειών, όπως κλοπές, εγκληματικές ενέργειες, β) στην υιοθέτηση περισσότερο κοινωνικά αποδεκτών κανόνων καλής συμπεριφοράς στη γειτονιά και στην εργασία, γ) στην αύξηση του διαθέσιμου χρόνου, της συμμετοχής σε φιλανθρωπικές ή εθελοντικές δράσεις και στην πραγματοποίηση δωρεών, δ) στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού, ε) στη συνειδητοποίηση της ευθύνης του κάθε ατόμου απέναντι στην κοινωνία και το κράτος, στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής, αλλά και στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, στ) στην καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων, ζ) στην προστασία του περιβάλλοντος και της αειφορίας, η) στη βελτίωση του επιπέδου υγείας, θ) στην αποδοτικότερη λειτουργία της δημόσιας οικονομίας μέσω της μείωσης των δημοσίων δαπανών, της αύξησης των εσόδων και της παραγωγής και διανομής καλύτερης ποιότητας δημοσίων αγαθών, ι) στην αύξηση της συμμετοχής στην πολιτική ζωή της χώρας, στην καλύτερη λειτουργία της δημοκρατίας, των θεσμών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών και στην εξασφάλιση της πολιτικής σταθερότητας, ια) στη βελτίωση της ικανοποίησης των ατόμων από τη ζωή τους σε μια κοινωνία που λειτουργεί στα πλαίσια δημοκρατικών θεσμών και ιβ) στην καλύτερη λειτουργία της κοινωνίας και στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων για ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος (Τσαμαδιάς, Χανής, 2011).

Η παροχή όλων αυτών των οφελών μέσω της εκπαίδευσης, σε όλα τα υποκείμενα της οικονομίας (άτομα, νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτος) λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στο

σχεδιασμό και στον προγραμματισμό της εκπαίδευσης και γι' αυτό το κράτος αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης (Ψαχαρόπουλος, 1999).

3.7 Αποδοτικότητα των επενδύσεων στην Εκπαίδευση

Η αποδοτικότητα των επενδύσεων στην εκπαίδευση διακρίνεται στις εξής επιμέρους κατηγορίες:

- **Ιδιωτική αποδοτικότητα**

Αφορά το κόστος και το όφελος που αναλαμβάνει το άτομο για την εκπαίδευσή του. Χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της ανταμοιβής των ατόμων - επενδυτών και ερμηνεύει τη ζήτησή τους για τη συγκεκριμένη βαθμίδα / τύπο εκπαίδευσης / κατάρτισης. Μπορεί ακόμα να χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση της επίδρασης στην ισότητα ή στην ανακούφιση από τη φτώχεια των δημόσιων δαπανών στην εκπαίδευση. Εκφράζει την τάση για δαπάνες σε εκπαίδευση των ατόμων. Η ιδιωτική αποδοτικότητα εκτιμάται με βάση τα εισοδήματα από μισθωτή εργασία στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα (Psacharopoulos 1999).

- **Κοινωνική αποδοτικότητα**

Πρόκειται για την περίπτωση κατά την οποία το κόστος και το όφελος αναφέρονται στην κοινωνία. Μετρά την ανταμοιβή από κοινού των ιδιωτικών και των δημόσιων επενδύσεων στην εκπαίδευση και επιπρόσθετα υπολογίζει το δείκτη της σχετικής αξίας των δημόσιων επενδύσεων στην εκπαίδευση σε αντιδιαστολή με επενδύσεις σε άλλους τομείς. Χρησιμοποιείται για επιλογή προτεραιοτήτων σε επενδύσεις στον τομέα της εκπαίδευσης και γενικότερα για εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς. Η κοινωνική αποδοτικότητα εκτιμάται με βάση τα εισοδήματα που προέρχονται από μισθωτή εργασία στον ιδιωτικό τομέα.

- **Πραγματική ή εκ των Υστέρων Αποδοτικότητα (ex – post).**

Αναφέρεται σε αξιολόγηση και εκτίμηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί και εκτιμάται με τη χρήση ιστορικών στοιχείων.

- **Αναμενόμενη ή εκ των Προτέρων Αποδοτικότητα (ex - ante).**

Αναφέρεται σε αξιολόγηση επενδυτικών σχεδίων και εκτίμηση της αποδοτικότητας πριν την πραγματοποίηση της επένδυσης. Εκτιμάται με τη χρήση στοιχείων που βασίζονται σε μελλοντικές προβλέψεις.

- **Μέση Αποδοτικότητα**

Αναφέρεται στο μέσο όρο της αποδοτικότητας για τα χρόνια που διαρκούν οι σπουδές στη συγκεκριμένη βαθμίδα εκπαίδευσης (π.χ. τα δύο χρόνια φοίτησης στα Σ.Δ.Ε.).

- **Οριακή Αποδοτικότητα**

Αναφέρεται στην αποδοτικότητα των επενδύσεων σε έναν ολόκληρο κύκλο ενός συγκεκριμένου εκπαιδευτικού επιπέδου σε σχέση με το αμέσως προηγούμενο (π.χ. δευτεροβάθμια σε σύγκριση με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση) (Τσαμαδιάς, 2000).

3.8 Μέθοδοι εκτίμησης της Αποδοτικότητας των επενδύσεων στην Εκπαίδευση

Σύμφωνα με τη θεωρία του ανθρωπίνου κεφαλαίου, η εκπαίδευση αποτελεί κατανάλωση και κυρίως επένδυση. Η ατομική ζήτηση για εκπαίδευση προσδιορίζεται από την αποδοτικότητα της επένδυσης σε αυτή. Η αποδοτικότητα των επενδύσεων (ιδιωτική και κοινωνική) στην εκπαίδευση εκτιμάται με την μέθοδο της ανάλυσης κόστους- οφέλους. Ειδικότερα η ανάλυση κόστους- οφέλους γίνεται με την εφαρμογή της σύντομης μεθόδου και της πλήρους/ εκλεπτυσμένης μεθόδου, η οποία διακρίνεται στο κριτήριο της Καθαρής Παρούσας Αξίας (Κ.Π.Α.) και στο κριτήριο του Εσωτερικού Συντελεστή Απόδοσης (Ε.Σ.Α.). Επίσης η ιδιωτική αποδοτικότητα εκτιμάται και με τη μέθοδο Mincer.

Αναλυτικότερα, οι μέθοδοι εκτίμησης της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην εκπαίδευση είναι οι εξής:

Η Σύντομη Μέθοδος

Η Σύντομη Μέθοδος εφαρμόζεται όταν είναι διαθέσιμα μόνο τα μέσα εισοδήματα ανά επίπεδο εκπαίδευσης.

Ιδιωτική αποδοτικότητα

$$r_h = \frac{\bar{E}_{N,h} - \bar{E}_{N,h-1}}{S_h \cdot APrC_h}$$

Κοινωνική αποδοτικότητα

$$r_h = \frac{\bar{E}_{G,h} - \bar{E}_{G,h-1}}{S_h \cdot ASC_h}$$

Όπου r_h η αποδοτικότητα της επένδυσης στο εκπαιδευτικό επίπεδο h .

$\bar{E}_{N,h}$, $\bar{E}_{N,h-1}$, τα μέσα καθαρά εισοδήματα από τη μισθωτή εργασία των αποφοίτων των h και h-1 επιπέδων εκπαίδευσης.

S_h , η διάρκεια (έτη) σπουδών του h εκπαιδευτικού επιπέδου.

$APrC_h$, το μέσο ετήσιο ιδιωτικό κόστος στο h εκπαιδευτικό επίπεδο.

$\bar{E}_{G,h}$, $\bar{E}_{G,h-1}$, τα μέσα ακαθάριστα εισοδήματα από τη μισθωτή εργασία των αποφοίτων των h και h-1 επιπέδων εκπαίδευσης.

Η Πλήρης / Εκλεπτυσμένη μέθοδος

Η Πλήρης/Εκλεπτυσμένη μέθοδος εφαρμόζεται είτε με τη μέθοδο της Καθαρής Παρούσας Αξίας είτε με τη μέθοδο του Εσωτερικού Συντελεστή Απόδοσης. Για την εκτίμηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην εκπαίδευση με τη μέθοδο αυτή χρειάζεται ένα «καλά συμπεριφερόμενο» προφίλ ηλικίας - εισοδήματος ανά επίπεδο εκπαίδευσης

$$\hat{E}_i = a + b \cdot A_i + cA_i^2 + u$$

Όπου $\hat{E}_i$, το εισόδημα από τη μισθωτή εργασία

A_i , η ηλικία του ατόμου i

u, ο διαταρακτικός όρος

Η Μέθοδος Mincer

Η Μέθοδος Mincer εκτιμά την ιδιωτική αποδοτικότητα των επενδύσεων στην εκπαίδευση με τη χρήση μιας συνάρτησης εισοδήματος (Mincer, 1974). Η εφαρμογή της μεθόδου προϋποθέτει τη διαθεσιμότητα ατομικών στοιχείων σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης, ηλικίας και εισοδήματος από κάποια απογραφή του πληθυσμού (Ψαχαρόπουλος, 1999).

Η συνάρτηση διακρίνεται στη βασική και στην εκτεταμένη μορφή της.

Βασική συνάρτηση

$$\ln Y_i = \alpha + b \cdot S_i + c \cdot EX_i + d \cdot EX_i^2 + u_i$$

Όπου Y_i το εισόδημα του ατόμου i και $\ln Y_i$ ο λογάριθμος του εισοδήματος

S_i η διάρκεια (έτη) σπουδών του ατόμου i

EX_i τα έτη εργασιακής εμπειρίας του ατόμου i

u_i , ο διαταρακτικός όρος

Εκτεταμένη συνάρτηση

$$\ln Y_i = \alpha + b_p \cdot D_p + b_s \cdot D_s + b_t \cdot D_t + c \cdot EX_i + d \cdot EX_i^2 + u_i$$

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Μεθοδολογία της έρευνας

4.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο 2019 σε όλα τα Σ.Δ.Ε. της χώρας, εκτός όσων λειτουργούν μέσα σε Καταστήματα Κράτησης. Αρχικά διατυπώνεται ο σκοπός της έρευνας και παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η εκτίμηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικών επενδύσεων στην Διά Βίου Μάθηση και ειδικότερα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, θα εξεταστούν και τα ακόλουθα να ερευνητικά ερωτήματα:

- Εάν η απόδοση την οποία θα έχουν οι απόφοιτοι δικαιολογεί την επένδυση στην Διά Βίου Μάθηση και δεν προκύπτει η ανάγκη ώστε να γίνει μεταφορά κεφαλαίων σε άλλες, πιο αποδοτικότερες συγκριτικά μορφές εκπαίδευσης.
- Εάν επιβεβαιώνεται (σύμφωνα με τη θεωρία του ανθρωπίνου κεφαλαίου) ότι η Διά Βίου Μάθηση συμβάλλει στην απόκτηση και την αναβάθμιση των γνώσεων και των ικανοτήτων και δεν αποτελεί απλώς μέσο για την απόκτηση ενός τίτλου σπουδών (ο οποίος απονέμεται από τις τυπικές δομές της).
- Εάν οι επενδύσεις στην Διά Βίου Μάθηση δημιουργούν κεφάλαιο και σε ποιο βαθμό συμβάλλουν στην δημιουργία του εθνικού εισοδήματος.
- Εάν προκύπτει διαφορά στα εισοδήματα από την μισθωτή εργασία (των εργαζομένων πλήρους απασχόλησης) στον ιδιωτικό και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα της οικονομίας μεταξύ των εκπαιδευομένων στα Σ.Δ.Ε. (απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης) και των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. (απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης).

4.2 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Η ερευνητική διαδικασία για τη συλλογή των δεδομένων μιας έρευνας είναι συνδεδεμένη με το στόχο και τα ερευνητικά ερωτήματα της συγκεκριμένης έρευνας. Η επιλογή του κατάλληλου μεθοδολογικού πλαισίου που θα χρησιμοποιηθεί σε μία έρευνα για τη συλλογή των δεδομένων παίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχή ολοκλήρωσή της. Σύμφωνα με τους

Cohen, Manion & Morrison (2008), με τον όρο «μέθοδοι, εννοούμε το φάσμα αυτό των προσεγγίσεων οι οποίες χρησιμοποιούνται στην εκπαιδευτική έρευνα προκειμένου να συλλεχθούν δεδομένα τα οποία στη συνέχεια πρόκειται να αξιοποιηθούν ως βάση συμπερασμάτων και ερμηνείας, εξήγησης και πρόβλεψης».

Η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας είναι η ποσοτική, διότι πρόκειται για ένα είδος εκπαιδευτικής έρευνας, στην οποία ο ερευνητής αποφασίζει τι θα μελετήσει, θέτει συγκεκριμένα ερωτήματα μικρού μήκους, συγκεντρώνει από τους συμμετέχοντες μετρήσιμα και παρατηρήσιμα δεδομένα που μπορούν να εκφραστούν ποσοτικά και στη συνέχεια τα αναλύει χρησιμοποιώντας τη στατιστική. Διεξάγει, συνεπώς, την έρευνα με τρόπο αμερόληπτο και αντικειμενικό (Creswell, 2010).

Για την εκτίμηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικών επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση, λαμβάνονται υπόψη τα εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και εκπαιδευόμενοι στα Σ.Δ.Ε. και απασχολούνται σε μισθωτή εργασία. Τα στοιχεία εισοδήματος συλλέχθηκαν με πρωτογενή έρευνα, με την χρήση ερωτηματολογίου. Το εισόδημα ερευνάται σε σχέση με μία σειρά από προσδιοριστικούς παράγοντες όπως, η ηλικία του αποφοίτου, το φύλο και τα έτη εργασιακής εμπειρίας.

4.3 Περιγραφή εργαλείου συλλογής δεδομένων

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων είναι το ερωτηματολόγιο, το οποίο συντάχθηκε ειδικά για την έρευνα και περιλαμβάνει ερωτήσεις, οι οποίες είναι σχεδιασμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλουν στην επίτευξη του σκοπού της έρευνας και στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων (Robson, 2010). Σύμφωνα με τους Cohen, Manion & Morrison (2008), το ερωτηματολόγιο είναι ένα ευρέως διαδεδομένο και εύχρηστο εργαλείο συλλογής δεδομένων, το οποίο μπορεί να επιδοθεί χωρίς την παρουσία του ερευνητή και παρέχει δομημένα αριθμητικά δεδομένα τα οποία μπορούν εύκολα να αναλυθούν.

Το ερωτηματολόγιο αρχικά χορηγήθηκε πιλοτικά σε πέντε απόφοιτους των Σ.Δ.Ε. και πέντε απόφοιτους Δημοτικού σχολείου, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προκειμένου να ελεγχθεί η σαφήνεια των ερωτήσεών του, οι οδηγίες και ο χρόνος συμπλήρωσής του. Ο

προκαταρκτικός έλεγχος ενός ερωτηματολογίου είναι πολύ σημαντικός για την επιτυχία του, κυρίως γιατί συμβάλλει στην αύξηση της αξιοπιστίας, της εγκυρότητας και της πρακτικότητάς του (Cohen, Manion & Morrison, 2008). Με βάση τις απαντήσεις τους και τις επισημάνσεις τους, έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις και βελτιώσεις. Όσοι έλαβαν μέρος στον πιλοτικό έλεγχο του ερωτηματολογίου αποκλείστηκαν από το τελικό δείγμα της έρευνας, επειδή παρείχαν ανατροφοδότηση πάνω στο ερωτηματολόγιο (Creswell, 2011).

Το τελικό ερωτηματολόγιο περιείχε ερωτήσεις κλειστού τύπου και ανοικτού τύπου για την καλύτερη συγκέντρωση πληροφοριών. Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου, σύμφωνα με τον Creswell, παρέχουν στο συμμετέχοντα προκαθορισμένες επιλογές απαντήσεων, ενώ οι ερωτήσεις ανοικτού τύπου δίνουν τη δυνατότητα στο συμμετέχοντα να δώσει μία ελεύθερη απάντηση και στον ερευνητή να συγκεντρώσει πληροφορίες που δεν θα μπορούσε να εντοπίσει το ερωτηματολόγιο (Cohen, Manion & Morrison, 2008).

Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε σε (προηγούμενη) έρευνα σχετικά με την εκτίμηση και αξιολόγηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων στην μετα-δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση στην Ελλάδα (Χανής, 2012), αφού πρώτα πραγματοποιήθηκαν οι αναγκαίες προσθήκες και βελτιώσεις από πλευράς ερωτήσεων έτσι ώστε να ικανοποιούνται όλοι οι ερευνητικοί στόχοι.

4.4 Περιγραφή δείγματος

Η εργασία χρησιμοποιεί δεδομένα τα οποία αντλήθηκαν από τους απόφοιτους των Σ.Δ.Ε. καθώς και από τους αποφοίτους του Δημοτικού σχολείου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και εκπαιδευόμενοι των Σ.Δ.Ε. κατά τη σχολική χρονιά 2018-2019. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ., για την σχολική χρονιά 2018-2019, οι εκπαιδευόμενοι ανέρχονταν στους 6.037 και οι απόφοιτοι στους 2.206.

Τα δεδομένα συλλέχθηκαν με τη χρήση στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα λαμβάνονται υπόψη οι απόφοιτοι και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης οι οποίοι απασχολούνται σε μισθωτή εργασία, ενώ δεν λαμβάνονται υπόψη όσοι εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Η διάκριση αυτή πραγματοποιείται, διότι δεν είναι εφικτό να διαχωριστεί από το εισόδημά τους, το μέρος εκείνο το οποίο είναι αποτέλεσμα της εργασίας τους, από το μέρος το οποίο προέρχεται από άλλους παραγωγικούς συντελεστές όπως η γη,

το κεφάλαιο και η επιχειρηματικότητα. Επίσης δε λαμβάνονται υπόψη και οι εργαζόμενοι που απασχολούνται μερικώς (μερική απασχόληση).

Ο αριθμός των παρατηρήσεων που ελήφθη με πρωτογενή έρευνα στο σύνολο της χώρας και με την χρήση ερωτηματολογίου, παρουσιάζεται στον πίνακα 4.2.

Πίνακας 4.1: Παρατηρήσεις του δείγματος

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε.	80	64	144
Απόφοιτοι Δημοτικού- Εκπαιδευόμενοι Σ.Δ.Ε.	114	118	232
Σύνολο	194	182	376

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

Το συνολικό δείγμα από τους δύο πληθυσμούς ανέρχεται στα 376 άτομα, εκ των οποίων τα 144 αφορούν τους αποφοίτους των Σ.Δ.Ε. και τα 232 αφορούν τους απόφοιτους Δημοτικού σχολείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Εμπειρική ανάλυση

5.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα από την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας. Αρχικά πραγματοποιείται ανάλυση των εισοδημάτων με την εφαρμογή της περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης και στην συνέχεια εκτίμηση με τη μέθοδο Mincer.

Για την εκτίμηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικών επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση λαμβάνονται υπόψη τα εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και εκπαιδευόμενοι στα Σ.Δ.Ε. και απασχολούνται με πλήρη απασχόληση στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Στη συνέχεια, τα εισοδήματα αυτά ερευνώνται σε σχέση με μία σειρά από προσδιοριστικούς παράγοντες όπως, η ηλικία, το φύλο και τα έτη εμπειρίας.

5.2. Ανάλυση Εισοδήματος

Η ανάλυση των εισοδημάτων πραγματοποιείται με την περιγραφική στατιστική και την οικονομετρική ανάλυση. Στο πλαίσιο της περιγραφικής ανάλυσης, υπολογίζονται οι μέσοι όροι των εισοδημάτων, οι τυπικές αποκλίσεις και εκτιμώνται οι συντελεστές μεταβλητότητας οι οποίοι μας δείχνουν την διασπορά των δειγμάτων και των στρωμάτων. Επίσης υπολογίζονται οι μέσοι όροι των ετήσιων εισοδημάτων ανά ηλικιακή κλάση εύρους 5 ετών, καθώς και ανά κλάση ετών εμπειρίας με εύρος 5 ετών. Ενώ, για την οικονομετρική ανάλυση των εισοδημάτων, γίνεται η εκτίμηση της συνάρτησης Mincer.

Στη συνέχεια τα αποτελέσματα περιγράφονται και παρουσιάζονται αριθμητικώς με πίνακες και γραφικώς με διαγράμματα.

5.2.1. Ανάλυση με την εφαρμογή της Περιγραφικής Στατιστικής

Η Περιγραφική Στατιστική πραγματεύεται κυρίως τις μεθόδους εξαγωγής γενικά περιγραφικών συμπερασμάτων που αναφέρονται αποκλειστικά στον πληθυσμό ή το φαινόμενο που μελετήθηκε, αποκλεισμένων οποιονδήποτε γενικεύσεων ή άλλων τυχόν κατά αναλογία αποφάσεων.

Υπολογίζεται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και ο συντελεστής μεταβλητότητας των εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου. Στον πίνακα 5.1 παρουσιάζονται οι παραπάνω υπολογισμοί.

Πίνακας 5.1: Μέση τιμή, τυπική απόκλιση και συντελεστής μεταβλητότητας για τα ετήσια εισοδήματα ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Αριθμός Παρατηρήσεων	Μέση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	Συντελεστής Μεταβλητότητας (%)
Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε.	144	11.168	4.706	42,13
Απόφοιτοι Δημοτικού	232	9.673	3.396	35,10
Σύνολο	376	10.246	4.021	39,24

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

Παρατηρείται ότι το μέσο ετήσιο εισόδημα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου. Ο συντελεστής μεταβλητότητας (χρησιμοποιείται για την σύγκριση της διασποράς δύο κατανομών) του δείγματος των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερος από τον συντελεστή του δείγματος των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου.

Στον πίνακα 5.2 παρουσιάζονται οι υπολογισμοί που αφορούν την μέση τιμή, την τυπική απόκλιση και τον συντελεστή μεταβλητότητας των εισοδημάτων των ανδρών και των γυναικών και των δύο επιπέδων εκπαίδευσης συνολικά.

Πίνακας 5.2: Μέση τιμή, τυπική απόκλιση και συντελεστής μεταβλητότητας για τα ετήσια εισοδήματα και των δύο επιπέδων εκπαίδευσης συνολικά, ανά φύλο

Φύλο	Αριθμός Παρατηρήσεων	Μέση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	Συντελεστής Μεταβλητότητας (%)
Ανδρες	194	10.906	4.144	37,99
Γυναίκες	182	9.542	3.748	39,27
Σύνολο	376	10.246	4.021	39,24

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

Παρατηρείται ότι το μέσο ετήσιο εισόδημα των ανδρών και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης συνολικά, είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των γυναικών. Ο συντελεστής μεταβλητότητας του δείγματος των ανδρών είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο συντελεστή του δείγματος των γυναικών.

5.2.2. Ανάλυση των Εισοδημάτων ανά ηλικία.

Επιμερίζονται τα ετήσια εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου σε ηλικιακές κλάσεις εύρους 5 ετών. Οι ηλικιακές κλάσεις είναι 6, από τα 18 έτη έως τα 65.

Στον πίνακα 5.3 απεικονίζονται οι μέσες τιμές των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε., των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου, καθώς και συνολικά.

Πίνακας 5.3: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά ηλικιακή κλάση και επίπεδο εκπαίδευσης

Ηλικία	Απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου		Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε.		Σύνολο	
	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N
18-25	7.855	13	9.400	6	8.774	19
26-35	9.247	42	10.005	21	9.706	63
36-45	9.923	90	10.512	57	10.036	147
46-55	10.041	69	12.380	48	11.001	117
56-65	9.324	18	11.360	12	10.138	30

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

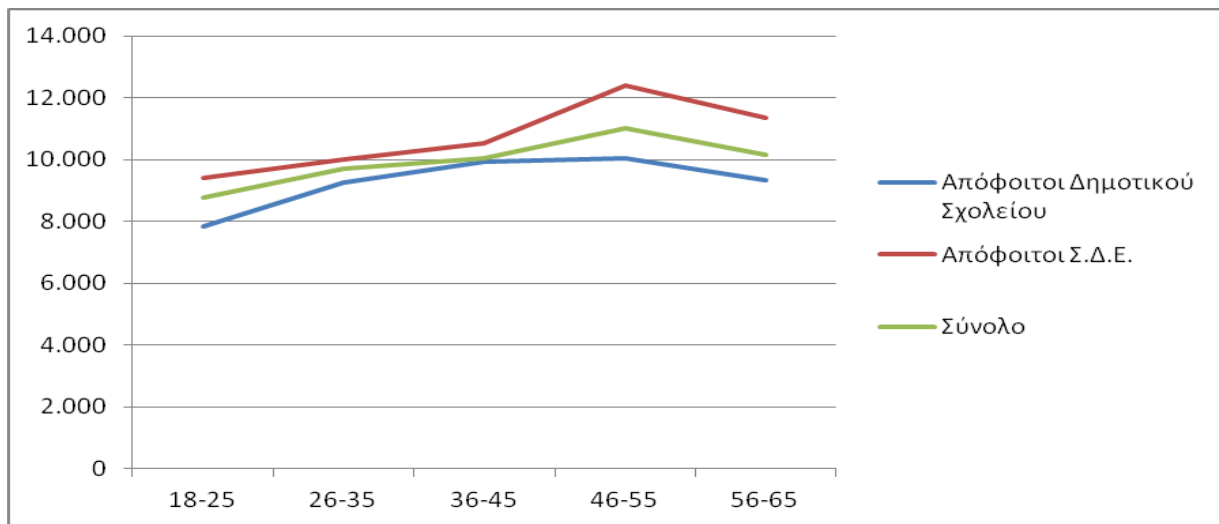
Σημείωση: N ο αριθμός των παρατηρήσεων.

Παρατηρείται ότι σε όλες τις ηλικιακές κλάσεις, η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερη της μέσης τιμής των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου. Η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων τόσο για τους αποφοίτους των Σ.Δ.Ε. όσο και για τους αποφοίτους των Δημοτικών σχολείων παίρνει την μέγιστη τιμή της στα 46 -55 ηλικιακά έτη.

Τα ευρήματα που περιέχονται στον 5.3 πίνακα απεικονίζονται διαγραμματικά στο διάγραμμα 5.1.

Διάγραμμα 5.1: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά ηλικιακή κλάση και επίπεδο εκπαίδευσης

Στον πίνακα 5.4 απεικονίζονται οι μέσες τιμές των ετήσιων εισοδημάτων ανά φύλο.

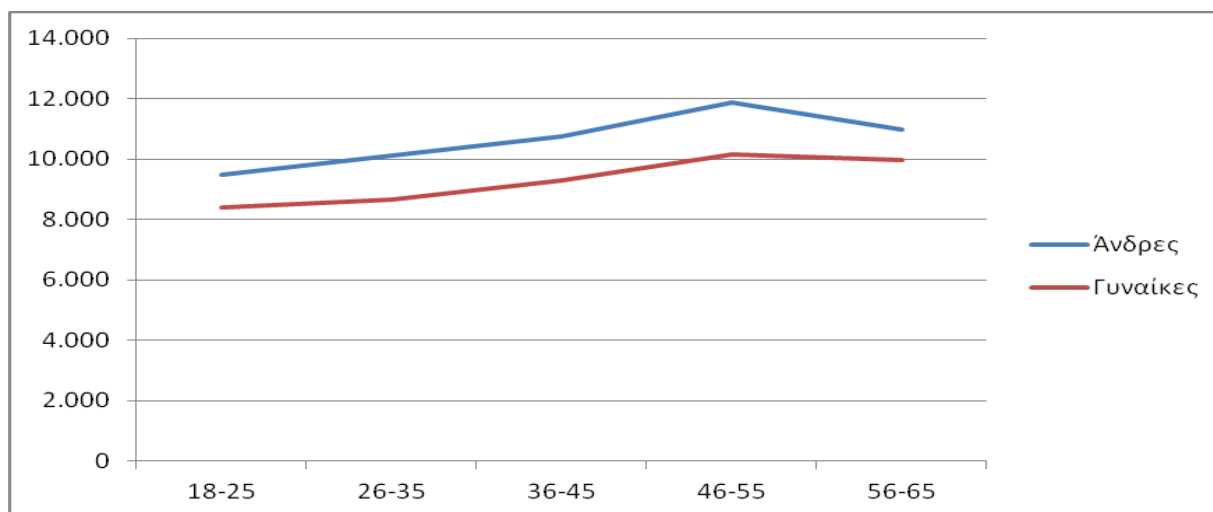
Πίνακας 5.4: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου (συνολικά) ανά ηλικιακή κλάση και φύλο

Ηλικία	Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε. & Απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου			
	Ανδρες		Γυναίκες	
	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N
18-25	9.492	10	8.400	9
26-35	10.128	36	8.662	27
36-45	10.747	86	9.312	61
46-55	11.880	57	10.166	60
56-65	10.992	5	9.968	25

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας
Σημείωση: N ο αριθμός των παρατηρήσεων

Παρατηρείται ότι σε όλες τις ηλικιακές κλάσεις, η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των ανδρών αποφοίτων και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερη της μέσης τιμής των ετήσιων εισοδημάτων των γυναικών αποφοίτων. Η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων τόσο για τους άνδρες αποφοίτους όσο και για τις γυναίκες παίρνει την μέγιστη τιμή της στα 46-55 ηλικιακά έτη. Τα ευρήματα που περιέχονται στον πίνακα 5.5 απεικονίζονται διαγραμματικά στο διάγραμμα 5.2.

Διάγραμμα 5.2: Μέση Τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου ανά ηλικιακή κλάση και φύλο

5.2.3 Ανάλυση των Εισοδημάτων ανά έτη εργασιακής εμπειρίας

Επιμερίζονται τα ετήσια εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των αποφοίτων των Δημοτικών σχολείων-εκπαιδευομένων Σ.Δ.Ε. σε κλάσεις ετών εμπειρίας εύρους 5 ετών. Οι κλάσεις εργασιακής εμπειρίας είναι 6 και περιλαμβάνουν έως 30 έτη εργασίας.

Στον πίνακα 5.5 απεικονίζονται οι μέσες τιμές των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε., των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου, καθώς και συνολικά.

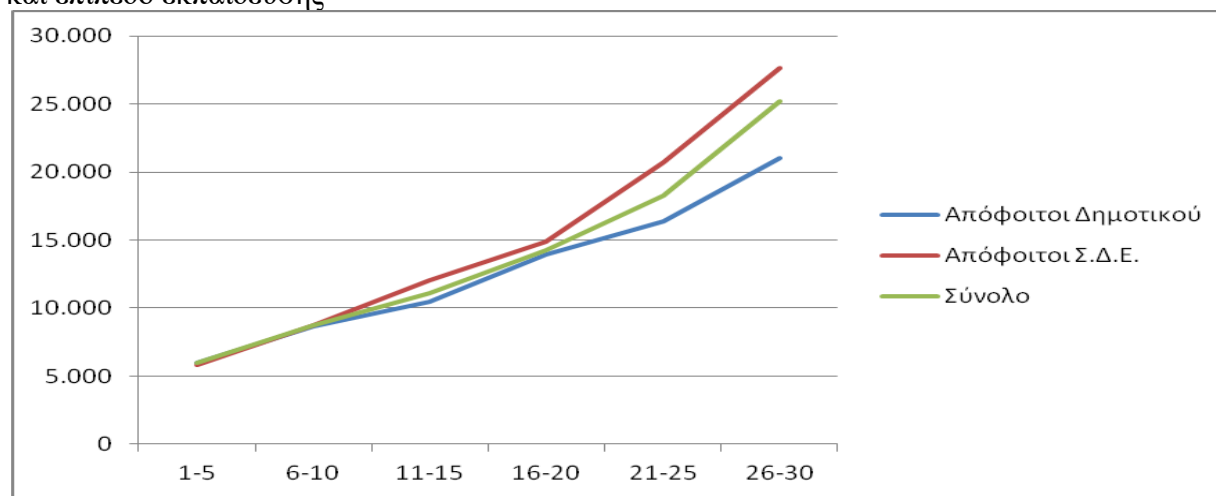
Πίνακας 5.5: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και επίπεδο εκπαίδευσης

Έτη Εμπειρίας	Απόφοιτοι Δημοτικού		Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε.		Σύνολο	
	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N
1-5	5.989	35	5.784	10	5.943	45
6-10	8.674	93	8.742	68	8.702	161
11-15	10.493	77	12.043	46	11.073	123
16-20	13.968	15	14.880	8	14.285	23
21-25	16.373	9	20.677	7	18.256	16
26-30	21.048	3	27.640	5	25.168	8

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας
Σημείωση: N ο αριθμός των παρατηρήσεων

Παρατηρείται ότι σε όλες τις κλάσεις ετών εργασιακής εμπειρίας, η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερη από την μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου-εκπαιδευομένων στα Σ.Δ.Ε. Εξάιρεση αποτελεί μόνο η πρώτη κλάση στην οποία η μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι οριακά μικρότερη από την αντίστοιχη των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου. Τα ευρήματα που περιέχονται στον 5.5 πίνακα απεικονίζονται διαγραμματικά στο διάγραμμα 5.3

Διάγραμμα 5.3: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και επίπεδο εκπαίδευσης

Στον πίνακα 5.6 απεικονίζονται οι μέσες τιμές των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και των Δημοτικών σχολείων ανά φύλο.

Πίνακας 5.6: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου (συνολικά) ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και φύλο

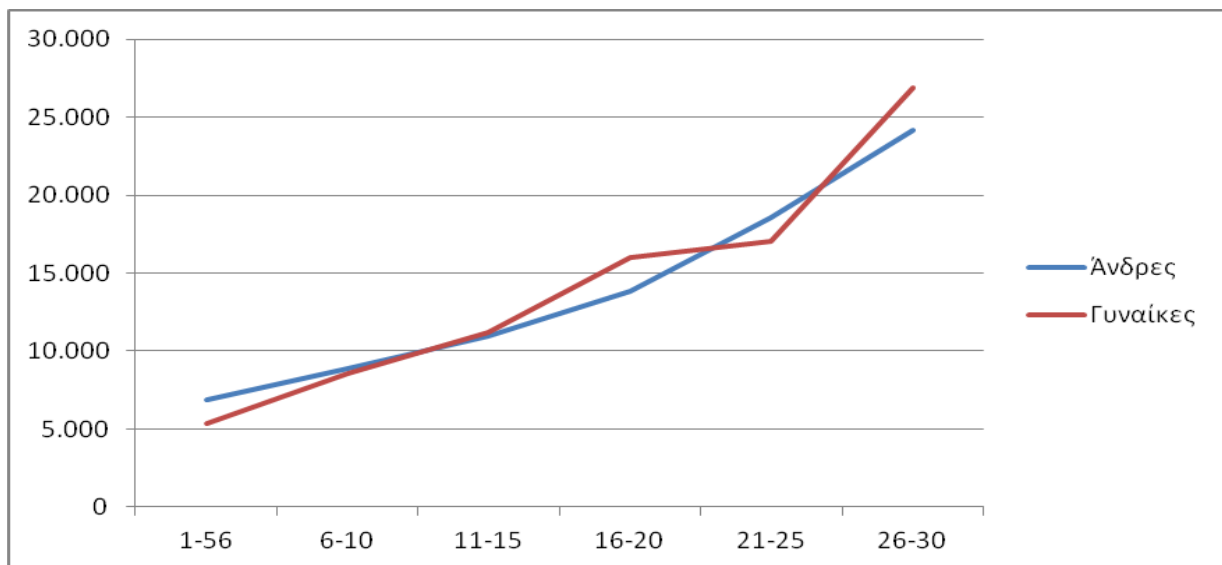
Έτη Εμπειρίας	Απόφοιτοι Σ.Δ.Ε. & Απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου			
	Ανδρες		Γυναίκες	
	Μέση Τιμή	N	Μέση Τιμή	N
1-5	6.836	18	5.348	27
6-10	8.879	74	8.552	87
11-15	10.991	66	11.168	57
16-20	13.806	18	16.008	5
21-25	18.546	13	17.000	3
26-30	24.148	5	26.866	3

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας
Σημείωση: N ο αριθμός των παρατηρήσεων

Από τα ευρήματα του παραπάνω πίνακα δεν μπορεί να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα διότι παρατηρείται ότι οι μέσες τιμές των ετήσιων εισοδημάτων των ανδρών και γυναικών αποφοίτων και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης εναλλάσσονται, ως προς το ύψος τους, στα διάφορα επίπεδα κλάσεων ετών εργασιακής εμπειρίας.

Τα ευρήματα που περιέχονται στον πίνακα 5.6 απεικονίζονται διαγραμματικά στο διάγραμμα 5.4

Διάγραμμα 5.4: Μέση τιμή των ετήσιων εισοδημάτων των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου ανά κλάση ετών εργασιακής εμπειρίας και φύλο

5.3 Εκτίμηση της Ιδιωτικής Αποδοτικότητας με την Μέθοδο Mincer.

Η εκτίμηση της ιδιωτικής αποδοτικότητας των αποφοίτων των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας με την εφαρμογή της βασικής συνάρτησης Mincer, γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά έτη εμπειρίας και τα ετήσια εισοδήματα από μισθωτή εργασία των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου οι οποίοι είναι ταυτόχρονα και εκπαιδευόμενοι των Σ.Δ.Ε.

Η ιδιωτική αποδοτικότητα εκτιμάται με τον τύπο:

$$\ln E_i = a + b \cdot S_i + c \cdot EX_i + d \cdot EX_i^2 + u_i$$

Η ιδιωτική αποδοτικότητα εκφράζεται με την τιμή που παίρνει το b.

Στον πίνακα 5.7 περιλαμβάνονται τα αποτελέσματα της εκτίμησης της βασικής συνάρτησης Mincer. Η εκτίμηση της συνάρτησης αφορά το σύνολο των αποφοίτων αλλά και το κάθε φύλο ξεχωριστά.

Πίνακας 5.7: Εκτίμηση της Βασικής Συνάρτησης Mincer

Ανεξάρτητες Μεταβλητές	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
	Εξαρτημένη Μεταβλητή (LnYn)		
a (Σταθερά)	8,1741** (89,15)	8,419** (67,67)	8,011** (61,55)
S	0,0399** (3,64)	0,0351** (2,44)	0,0403** (2,53)
EX	0,0701** (10,45)	0,0421** (4,59)	0,0913** (9,63)
EX ²	-0,0005** (-2,11)	-0,000239** (-0,76)	-0,00094** (-2,57)
R ²	0,6923	0,6712	0,7274
Adj. R ²	0,6898	0,665	0,7228
F	278,96	129,31	158,32
Signif	0,0000	0,0000	0,0000
N	376	194	182

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

Σημειώσεις: α) ** στατιστικά σημαντικό κατά 5%, β) σε παρένθεση η τιμή t-statistic

Στον πίνακα 5.8 παρουσιάζεται η ιδιωτική αποδοτικότητα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. στο σύνολο και ανά φύλο.

Πίνακας 5.8: Ιδιωτική αποδοτικότητα (%) με την μέθοδο Mincer

Κατηγορία	Ιδιωτική Αποδοτικότητα
Σύνολο	3,99
Άνδρες	3,51
Γυναίκες	4,03

Πηγή: Υπολογισμοί της Ερευνήτριας

Με την εφαρμογή της μεθόδου του Mincer προκύπτει ότι η ιδιωτική αποδοτικότητα, με τη χρήση των ετήσιων εισοδημάτων και των πραγματικών ετών εργασιακής εμπειρίας, των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι 3,99%. Η αποδοτικότητα των γυναικών είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη των ανδρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Συμπεράσματα – Προτάσεις πολιτικής

6.1. Συμπεράσματα

Από την εμπειρική ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας προέκυψαν τα κάτωθι συμπεράσματα:

- Η αποδοτικότητα των ιδιωτικών επενδύσεων στη Διά Βίου Μάθηση και ειδικότερα στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας κρίνεται ικανοποιητική.
- Από την εφαρμογή της βασικής συνάρτησης Mincer, εκτιμήθηκε ότι η ιδιωτική αποδοτικότητα, με τη χρήση των ετήσιων εισοδημάτων και των πραγματικών ετών εργασιακής εμπειρίας είναι 3,99%.
- Η ιδιωτική αποδοτικότητα των γυναικών είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των ανδρών.
- Τα μέσα εισοδήματα των ανδρών αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των γυναικών αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου.
- Τα μέσα εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου.
- Σε όλες τις ηλικιακές κλάσεις, από 18-25 έως 56-65, τα μέσα ετήσια εισοδήματα των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου.
- Τα μέσα εισοδήματα, τόσο των αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. όσο και των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου, παίρνουν τη μέγιστη τιμή τους στην ηλικιακή κλάση 46-55.
- Σε όλες τις ηλικιακές κλάσεις, τα μέσα εισοδήματα των ανδρών αποφοίτων τόσο των Σ.Δ.Ε. όσο και του Δημοτικού σχολείου, είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των γυναικών αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. και του Δημοτικού σχολείου.
- Τα μέσα εισοδήματα, τόσο των ανδρών αποφοίτων όσο και των γυναικών αποφοίτων, παίρνουν τη μέγιστη τιμή τους στην ηλικιακή κλάση 46-55.
- Σε όλες τις κλάσεις ετών εργασιακής εμπειρίας, από 6-10 έως 26-30 έτη, τα μέσα εισοδήματα αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των αποφοίτων των Δημοτικών σχολείων. Εξάιρεση αποτελεί η κλάση 1-5 έτη, στην οποία τα μέσα εισοδήματα αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. είναι οριακά μικρότερα από τα αντίστοιχα των αποφοίτων του Δημοτικού σχολείου.

- Τα μέσα εισοδήματα των ανδρών και των γυναικών αποφοίτων και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης εναλλάσσονται, ως προς το ύψος τους, στα διάφορα επίπεδα κλάσεων ετών εργασιακής εμπειρίας και επομένως δεν μπορούν να διεξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Όλα τα παραπάνω ευρήματα είναι σύμφωνα με τη θεωρία του Ανθρώπινου Κεφαλαίου

6.2. Προτάσεις πολιτικής

Με βάση τα αποτελέσματα τα οποία προκύπτουν από την εκτίμηση της ιδιωτικής αποδοτικότητας της επένδυσης στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, καθώς και τα συμπεράσματα από την εμπειρική ανάλυση, προτείνονται τα κάτωθι:

- Να υπάρξει μεγαλύτερη διάχυση της πληροφορίας σχετικά με την ύπαρξη και την λειτουργία των Σ.Δ.Ε. και να διερευνηθεί η ανίχνευση των αναγκών των ατόμων οι οποίοι είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ώστε να αυξηθεί ο αριθμός των ατόμων οι οποίοι θα ολοκληρώσουν την δευτεροβάθμια υποχρεωτική εκπαίδευση προς όφελος των ιδίων και της κοινωνίας στο σύνολό της.
- Να υιοθετηθεί η χρήση των νέων τεχνολογιών ώστε να μπορούν να ενταχθούν και άτομα τα οποία διαμένουν μακριά από τις περιοχές που εδρεύουν τα Σ.Δ.Ε. και δεν λειτουργούν εκτός έδρας τμήματα
- Να εξεταστεί η δυνατότητα σύνδεσης των Σ.Δ.Ε. με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, προκειμένου οι απόφοιτοι των Σ.Δ.Ε. να μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να αποκτήσουν επιπλέον γνώσεις και δεξιότητες για την ένταξή τους ή την εξέλιξή τους στην αγορά εργασίας.
- Η εξεύρεση περισσότερων ιδιωτικών πόρων για την χρηματοδότηση των σπουδών. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται η χορήγηση άτοκων δανείων στους εκπαιδευόμενους (το ύψος των οποίων, καθώς και η διάρκεια αποπληρωμή τους, να είναι συνδεδεμένα με το ατομικό ή το οικογενειακό τους εισόδημα).
- Η πλήρης απορρόφηση των ευρωπαϊκών πόρων τα οποία έχουν δεσμευτεί από το Ε.Σ.Π.Α. για την χρηματοδότηση των Σ.Δ.Ε.
- Η εναρμόνιση των Σ.Δ.Ε. με τις ευρωπαϊκές πρακτικές και η ανάπτυξη συνεργασιών με αντίστοιχες δομές άλλων χωρών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Η συνεχής αξιολόγηση της εσωτερικής αποτελεσματικότητας των Σ.Δ.Ε.

Τέλος σημειώνεται ότι δεν προκύπτει βάσει της υφιστάμενης ανάπτυξης των Σ.Δ.Ε., ανάγκη για περαιτέρω ανάπτυξη τους (δηλαδή ίδρυση νέων Σ.Δ.Ε. ή εκτός έδρας τμημάτων), διότι οι ήδη υπάρχουσες δομές καλύπτουν επαρκώς το σύνολο της χώρας και έχουν σημαντικά περιθώρια υποδοχής επιπλέον εκπαιδευόμενων.

Η επένδυση στην εκπαίδευση συμβάλλει σημαντικά στην ατομική και κοινωνική εξέλιξη και παράγει ποικίλα οικονομικά και μη οικονομικά οφέλη σε ιδιωτικό και κοινωνικό επίπεδο. Μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ανάγνου, Ε., Νικολοπούλου, Β. (2007). Το πρόγραμμα σπουδών στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Στο: Κουτρούμπα Κ. – Νικολοπούλου Β. – Χατζηθεοχάρους Π.(επιμ.). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Μια εναλλακτική προσέγγιση της γνώσης στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας*. Πρακτικά Απολογιστικού Συνεδρίου Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας Β΄ Φάσης, 23-24 Ιουνίου 2006. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. – Γ.Γ.Ε.Ε. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Ανάγνου, Ε., Βεργίδης, Δ. (2008). *Ο αποτελεσματικός διευθυντής των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας*. Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος ΙΓ΄, Τεύχος 52, σσ. 167-193.

Βαχλιώτη, Ε. (2007). Ο ρόλος του ψυχολόγου στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Στο: Κουτρούμπα Κ. – Νικολοπούλου Β. – Χατζηθεοχάρους Π.(επιμ.). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Μια εναλλακτική προσέγγιση της γνώσης στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας*. Πρακτικά Απολογιστικού Συνεδρίου Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας Β΄ Φάσης, 23-24 Ιουνίου 2006. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. – Γ.Γ.Ε.Ε. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Βεργίδης, Δ. (2005). Κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο: Βεργίδης, Δ. & Πρόκου, Ε. (2005). *Σχεδιασμός, Διοίκηση, Αξιολόγηση Προγραμμάτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Στοιχεία Κοινωνικό-οικονομικής Λειτουργίας και Θεσμικού Πλαισίου*. (τόμος Α΄). Πάτρα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Βεκρής, Λ. (2010). Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Ένα Ευρωπαϊκό πειραματικό πρόγραμμα κατά του κοινωνικού αποκλεισμού - Η Ελληνική εκδοχή. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Βερβενιώτη, Τ. (2010). Κοινωνικός γραμματισμός. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Creswell, J. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.

Δαγδιλέλης, Β. (2010). Οι τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνιών και ο πληροφορικός / τεχνολογικός εγγραμματισμός. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Ελληνική Δημοκρατία, (1997). Νόμος υπ' αριθμ. 2525/1997, άρθρο 5 «Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 188 (23 Σεπτεμβρίου), σ. 6674.

Ελληνική Δημοκρατία, (2005). Νόμος υπ' αριθμ. 3369/2005, «Συστηματοποίηση της Διά Βίου Μάθησης και άλλες διατάξεις», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 171 (6 Ιουλίου), σσ. 2793-2803.

Ελληνική Δημοκρατία, (2010). Νόμος υπ' αριθμ. 3879/2010, «Ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 163 (21 Σεπτεμβρίου), σσ. 3401-3426.

Ελληνική Δημοκρατία, (2013). Νόμος υπ' αριθμ. 4186/2013, «Αναδιάρθρωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και λοιπές διατάξεις», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 193 (17 Σεπτεμβρίου), σσ. 3130-3132.

Ελληνική Δημοκρατία, (2014). Απόφαση υπ' αριθμ. 5953/2014, «Κανονισμός Οργάνωσης και Λειτουργίας των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.)», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 1861 (8 Ιουλίου), σσ. 23555-23561.

Καραλής, Θ., (2009). Η εξέλιξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα. Στο Βεργίδης Δ., Κόκκος, Αλ. (επιμ.). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ.17-42.

Κόκκος, Α. (2005). Η εκπαίδευση ενηλίκων ως διακριτό θεσμικό και επιστημονικό πεδίο. Στο: Κόκκος, Α. (2005). *Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Θεωρητικό πλαίσιο και προϋποθέσεις μάθησης*. (τόμος Α'). Πάτρα: Ε.Α.Π.

Κόκκος, Α. (2005α). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο .

Κραββαρίτη, Η. (2016). *Η Οικονομική διάσταση των Δομών Διά Βίου Μάθησης: Η περίπτωση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας*. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ε.Α.Π.

Κρίβας, Σ., Καγκαλίδου Ζ. (2010). Σύνδεση του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας με την αγορά εργασίας μέσω της εγκαθίδρυσης του θεσμού Συμβουλευτική για τη Σταδιοδρομία. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Λευθεριώτου, Π. (2009). Ο ρόλος και η εκπαίδευση των εκπαιδευτών ενηλίκων στην Ελλάδα: ιστορική αναδρομή και σύγχρονη πραγματικότητα. Στο Βεργίδης Δ., Κόκκος, Αλ. (επιμ.). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 271-305.

Λεμονίδης, Χ. (2010). Αριθμητικός ή μαθηματικός γραμματισμός. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Μάνθου, Χ. (2004). *Συγκρότηση νέου προσώπου των εκπαιδευτικών μέσα από τις παιδαγωγικές συναντήσεις στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας Ιωαννίνων (2003-2004)*. Εισήγηση στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Η Παιδαγωγική Σχέση», 25-28 Νοεμβρίου 2005, Πάτρα.

Μουζάκης, Χ. (2006). *Η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Παπαγεωργίου, Π., Χατζηδήμα, Σ. (2003) Εισαγωγή στην Οικονομική των Ανθρωπίνων Πόρων και της Εκπαίδευσης.

Παπακωνσταντίνου, Γ. (2002). *Προσφορά και Ζήτηση Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Πρόκου, Ελ. (2014). Ανάλυση και ερμηνεία των πολιτικών που προωθεί ο Νόμος 3879/2010 υπό τον τίτλο «Ανάπτυξη της διά βίου μάθησης και λοιπές διατάξεις». Στο περιοδικό *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, Τεύχος 31, σσ. 8-15.

Πρόκου, Ελ. (2007). «Η «κυβερνητική στρατηγική» για τη διά βίου εκπαίδευση στην Ευρώπη και την Ελλάδα», Στο περιοδικό *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 2:2, σσ. 179-192.

Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

- Τσαμαδιάς, Κ. (2000). *Η Αποδοτικότητα των Επενδύσεων στην Τριτοβάθμια Τεχνολογική Εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Τσαμαδιάς, Κ. (2010). *Οικονομική και Κοινωνική Αξιολόγηση των Επενδύσεων στην Εκπαίδευση και τη Διά Βίου Μάθηση*. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Τσαμαδιάς, Κ., Χανής, Σ. (2011). *Τα Οφέλη από την Εκπαίδευση: Επισκόπηση υπό την οπτική της Οικονομικής*. Επιστημονικό Περιοδικό Μέντορας, Τεύχος 13, σσ. 5-21.
- Τσάφος, Β., Χοντολίδου, Ε. (2010). Μεθόδευση Διδασκαλίας στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου, Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Φλογαΐτη, Ε. (2010). Περιβαλλοντικός γραμματισμός - Περιβαλλοντική εκπαίδευση. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ.-Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Χαλκιά, Κ. (2010). Επιστημονικός γραμματισμός: Ο γραμματισμός στις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου, Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ.-Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Χανής, Σ. (2012). *Εκτίμηση και Αξιολόγηση της Αποδοτικότητας των Επενδύσεων στην Μετα-δευτεροβάθμια Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση στην Ελλάδα*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2010). Γλωσσικός γραμματισμός (Ελληνική και Αγγλική γλώσσα). Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου, Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Χατζηθεοχάρους, Π. (2010). *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας*. Εκπαιδευτικό Υλικό. Αθήνα: Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Χοντολίδου, Σ. (2010). Το πρόγραμμα σπουδών του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας. Στο Βεκρής, Λ., Χοντουλίδου, Ε. (επιμ.). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα Γ.Γ.Δ.Β.Μ. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.
- Ψαχαρόπουλος, Γ. (1999). *Οικονομική της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

E.C.(1995). White Paper on Education and Training. Teaching and Learning: Towards the Learning Societies. Brussels.

Mincer, J. (1974). *Schooling, Experience and Earnings*. Columbia University Press, New York.

Psacharopoulos, G. (1999). *The Opportunity Cost of Child Labor: A Review of the Benefits of Education*. University of Athens.

Schultz, T. (1961). Investment In Human Capital. *American Economic Review*, 51, 1-17.

Schultz, T. (1963). *The Economic Value of Education*. New York: Columbia University Press.

Schultz, T. (1971). *Investment in Human Capital*. MacMilan Ltd. London.

Woodhall, M. (1992). *Cost – Benefit Analysis in Education Planning*. Third Edition, UNESCO: International Institute for Education Planning, Paris.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερώτηση 1η

Ηλικία:.....

Ερώτηση 2η

Φύλο:.....

Ερώτηση 3η

Είστε απόφοιτος:

α. Σ.Δ.Ε.....

β. Δημοτικού σχολείου.....

Ερώτηση 4η

Σε ποιόν τομέα παραγωγής εντάσσεται η επιχείρηση στην οποία εργαστήκατε το 2018:

α. Πρωτογενή Τομέα (Αλιεία, Κτηνοτροφία, Ορυκτός πλούτος).....

β. Δευτερογενή Τομέα (Βιομηχανία, Βιοτεχνία).....

γ. Τριτογενής Τομέας (Παροχή Υπηρεσιών π.χ. Τουρισμός, Τράπεζες, Πωλήσεις κ.α.).....

Ερώτηση 5η

Η επιχείρηση στην οποία εργαστήκατε το 2018 εντάσσεται:

α. Δημόσιο Τομέα.....

β. Ευρύτερο Δημόσιο Τομέα.....

γ. Ιδιωτικό Τομέα.....

Ερώτηση 6η

Πόσα έτη συνολικής προϋπηρεσίας είχατε έως το 2018 .....

Ερώτηση 7η

Ποιες ήταν οι ακαθάριστες μηνιαίες αποδοχές από την εργασία σας για το 2018.....

Ερώτηση 8η

Ποιες είναι οι καθαρές μηνιαίες αποδοχές από την εργασία σας για το 2018.....

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας!